# מבוא התלמוד

והוא

## שלשלת הקבלה של תורה שבע״פ

מימות משה רבנו ע״ה עד זמנו של מרן בעל השו״ע.

אשר סדר החכם השלם


ר׳ משה פאָפפעלויער ז״ל

בבחרותו.



ברלין.

מ. פאָפפעלויער׳ס בוכהאנדלונג.

תר״ס.

# הקדמה.

המו"ס ר' משה פאָפעלויער היה אחד מחשובי קהל ברלין, אהוב לבריות ורצוי לכל מכיריו ויודעיו על מדותיו הטובות וישרו. גם היה נודע בתור בר אורין ובר אבהן, כי היה בקי בספרות ישראל והלך כל ימי חייו עם חכמים ללמוד תורה וחכמה מפיהם. אמנם לא עשה מעולם את תורתו קרדום לחפור בה, אלא התפרנס ממשלח ידו ויהי למ"ס עובד באמונה ובישרת לב, ואולם חכמי ברלין בדור החולף הכירו בו, כי קרא הרבה ושנה הרבה ושמש ת"ח ולכן התרועעו עמו באהבה וגם בקשו לפעמים עצה מפיו. בברלין ידעו את האיש החשוב הזה, וגם בתפוצות ישראל נודע שמו בתור מו"ס, אשר בא במו"מ עם היושבים בערים הקרובות והרחוקות. ואולם כדי להציב לו יד ושם בישראל וזכרון בספר גמר חתנו מר י. זאֶנגר (בעל בית מסחר ספרים של מ. פאפעלויער כעת) להוציא לאור חבור קטן של מר חותנו, אשר כתב זה טרם מלאו לו עשרים שנה. [„נשלם אור ליום ו' אחר חצות לילה פ' יתרו בשנת תר"ג"] החבור הזה יכיל סדר שלשלת הקבלה של תורה שבע"פ מזמן משה רבנו עד סוף שנות המאה הרביעית לאלף הששי. ובהיות כי החבור הקטן הזה הוא גירסא דינקותא של המחבר שחר חתנו את פני, כי אעבור עליו ואתקן בו איזו שגיאות שפלט קולמסו של המחבר הצעיר וכדומה. והנה עברתי על פני המחברת והגהתיה מאיזו שבושים קטנים, אבל לא שניתי בה הרבה, שהרי אין זה המכוון בחבור הקטן הזה, לחקור ולדרוש בנושא הענין, אשר אפשר לטייל בו ארוכות וקצרות, אלא להמציא סדר שלשלת הקבלה בקצור נמרץ, כאשר אמר המחבר לעשות.

ובזה אספר לדור מעט מתולדות המחבר ר"מ פאפעלויער. הוא נולד בעיר קאליש אשר ברוסיא בשנת תקפ"ד (כ"ד יאנואר 1824) לאביו ר' יהודה ליב פאפעלויער, ואמו בלימכה בת ר' יצחק אברהם ברוקמאן. וטרם מלאו להנער משה שנה אחת מת עליו אביו, וזקנו (אבי אמו הנ"ל) אספהו אל ביתו ויחנכהו ברוב שקידה וברחמים גדולים. בידעו כי היה את לב אבי הנער לחנכהו בדרך התורה והמצות, שקד ריי"א ברוקמאן לקיים את דברי המת ויתן את נכדו היתום לחדר ללמוד תורה כהלכות נערי בני ישראל בימים ההם. ובאמת נראו בהנער סימני כשרון ללמוד תורה ויתנהו זקנו אחר כן על יד מלמד מובהק ושמו פראֶנקעל, לספות לו כתורא. וכאשר בא הרב הגאון ר' שלמה איגר בתור אב"ד ור"מ לעיר קאליש היה משה פאפעלויער אחד מתלמידיו ויצק מים על ידו. ואולם גם מידיעות חול לא הניח את ידו וילמוד בבית ר' דוד לאֶוועטהאל פולנית וצרפתית.

ויהי אחר פטירת הרב הגאון ר' עקיבא איגר בחרה עדת פוזנא בבנו ר"ש איגר למלא מקום אביו בתור אב"ד ור"מ, ולא אבה פאפעלויער להפרד מרבו וילך אחריו לפוזנא. זמן מה למד ר"מ פאפעלויער תורה מפי רבו זה, ובשעה שנפרד ממנו נתן לו הרב ר"ש איגר מכתב תעודה להעיד על ישרו ועל רוב שקידתו בתורה. משם הלך פאפעלויער בשנת תר"ג לברלין ובשנת תר"ה נכנס אל הגימנאזיום להשתלם בו בלמודי חול. ואחרי אשר גמר למודיו בגימנאזיום נכנס אל האוניוורזיטט בברלין (שנת 1848), ואח"כ בליפסיאה (1848—52), ולמד בשקידה גדולה חכמת הפילוסופיא והפילולוגיא (שפות שמיות) מפי מורים מובהקים. אח"כ הלך לעיר פרנקפורט בתור מורה בבתי כמה נכבדים וגם התרועע אל ת"ח שבעיר להקשיב תורה מפיהם, וביחוד התקרב אל הרב הנודע ר' בער אדלר הכהן. ביום כ"ו פיברואר שנת 1852 נכתר בהללי בתואר „דוקטור של חכמת הפילוסופיא", בגלל חבורו ע"ד ספר חנוך הגנוז ותרגום יונה. גם נתקבל לחבר של דורשי חכמת בני קדם בגרמניא (.Deutsch-Morgenländ Gesellschaft) — ואולם בהשלימו את למודיו לא אבה להתפרנס מתורתו, אלא בקש לו תשומת יד להתפרנס מיגיע כפו ועלה בדעתו ליסד בברלין בית מסחר לספרים, הוא הבית אשר נוסד ביום ל"ג לעומר שנת תר"ב ועומד על תלו זה ארבעים שנים. בעמדו בראש בית המסחר זה

שקד להוציא לאור כמה ספרים טובים ומועילים ומלבד ספרי בע"ב וספרי חנוך הוציא לאור כמה ספרים פרי עטם של החכמים המפוארים: צונץ, ר' דוד קאסעל, לעברעכט, שטינשניידער, צאמבער וגם ספרי זמרה בבית הכנסת לנותן זמירות המפואר לעוואנדאווסקי.

ר' משה פאפעלויער גוע בלא עתו ביום י' אלול שנת תר"מ (17. August 1880) בהיותו בקארלסבאד לבקש שם רפואה למחלתו, וגויתו הובאה לברלין ונקבר פה בכבוד גדול בבית החיים הישן.

המנוח היה אהוב וחביב למכיריו, אתו התרועעו החכמים צונץ, רי"מ זקש, ר"א ראזענשטיין, ר"ד קאסעל, ר"מ שטינשניידער, ר"א ברלינער ורבים עוד. זולת זה מצאתי באמתחת כתבים שהניח המנוח אחריו מכתבי כבוד וחבה מהחכמים המפוארים: הרבנים ר' יעקב יוסף איטינגר ור"א ראָזענשטיין בברלין, שהעידו על שקידתו בלמודים ורוב חילו באורייתא, הרב ר' בער אדלר הכהן בפרנקפורט ורי"מ יאָסט (זה העיד על ר' משה פאָפעלויער, כי ראוי להוראה וכל עדה בישראל תתפאר בו), הרב ר' שמשון רפאל הירש (כי בנו מרדכי, אשר נודע אחר כן לשם ולתהלה בישראל, היה תלמידו של ר"מ פאפעלויער), גם החכמים הנודעים יוליוס פירסט, פרופיסור ראֶדיגר ופרופיסור פלישר בליפסיאה — כלם הריצו לו אגרותיהם באהבה ובכבוד גדול, כי כבדוהו בגלל שקידתו בלמודים ומדותיו התרומיות.

הכל תלוי במזל! ישנם בני אדם, אשר עמלו הרבה בתורה וחכמה ועכ"ז לא זכו כי יאמר דבר הלכה בשמם או כי יקבע מה מפרי חקירתם בדפוס. גם הר"מ פאָפעלויער היה כאחד מהם. בברלין היה נכבד וחשוב בתור בר אורין וגדולי החכמים ארחו לחברה אתו, ואולם חכמתו לא רננה בחוץ, גם מכ"י שנמצאו באמתחתו אחרי פטירתו — ויש בהם כמה ענינים יקרים ראויים להאמר בפרסום — אין דבר שלם, אשר נוכל לקבוע בדפוס, זולת המחברת הנוכחית, אשר לקט וקבץ המחבר בימי נעוריו מכמה ספרים וחבורים כאלה בעלי אסופות. החבור הקטן הזה איננו נעדר התועלת, כי נמצא בו קצור נמרץ של כל החבורים במקצוע זה, ולכן נעניתי למר התנו

של המחבר לכתוב הקדמה קצרה לחבור הנוכחי ולספר לדור מתולדות חיי המחבר בקצור. והיה זה לו לזכרון ביום מלאת ארבעים שנה, להוסד בית מסחר הספרים, אשר על ידו זכה המנוח לשם. יהיה זכרו ברוך!

ברלין, ל״ג לעומר תר״ם.

ד״ר שמעון ברנפלד.

# מלכי ישראל ויהודה.

## שאול דוד שלמה

(איש בשת)

ותחלק הממלכה:

| מלכי בית דוד | נביאים | מלכי בית ישראל |
|---|---|---|
| רחבעם | אחיה | ירבעם |
| אבים | | |
| | עדו | נדב |
| אסא | יהו | בעשא |
| | | אלה |
| | | זמרי |
| | | עמרי (תבני בן גינת) |
| יהושפט | אליהו | אחאב |
| | מיכיהו בן ימלא | אחזיה |
| יהורם (יורם) | אלישע | יהורם |
| אחזיהו | | |
| עתליה (אם אחזיה) | | יהוא |
| יהואש | | יהואחז |
| אמציה | | יואש |
| עזריה | | ירבעם |
| | | זכריה |
| עוזיה | | שלם בן יבש |
| יותם | | מנחם בן גדי |
| | | פקחיה |
| אחז | | פקח בן רמליהו |
| חזקיהו | ישעיהו | הושע בן אלה |

## מלכי יהודה

מנשה
אמון
יאשיהו (חלדה הנביאה)
יהואחז
אליקים (יהויקים)
יהויכין
מתניה (צדקיהו)

פקיד גדליהו בן אחיקם

# כמבוא לתלמוד.

כעולל אחרי הבוצר, כן קם הרב דון יצחק אברבנאל בהקדמתו לספר נחלת אבות (פירוש על מסכת אבות) לעולל עלילות אחרי הקדמת הרמב"ם ז"ל לסדר זרעים ולהשיג עליו בענין סדר הקבלה. ואם אמנם הרמב"ם ז"ל עצמו הקדים לומר לזה הענין, שתועלתו אינו גדולה ואשר מסבה זאת לא דקדק כל כך בענין הלזה, עם כל זאת הניח להרב מהרי"א הנ"ל מקום להתגדר ועלינו ללקוט האורות האלה מחלקת שדה ההקדמה אשר לנחלת אבות הנ"ל. ואלה הן ראשי דברי ההשגות הנזכרות אשר השיג מהרי"א אחרי סדר קבלת הרמב"ם. הרמב"ם פירש מליצת ויהושע לזקנים על הזקנים שהאריכו ימים אחרי יהושע וזה קשה. כי לפי ספר סדר עולם היה משך ימי הזקנים האלה רק י"ד שנה ומהם עד שמואל שבו התחילה קבלת הנביאים עברו יותר מת' שנה, והנה מי היו המקבלים בזמן הגדול ההוא? אם אמנם פינחס היה בימים ונזכר עוד בפלגש בגבעה; אך המשנה אמרה: ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ולא אמרה ויהושע לפינחס ופינחס לנביאים? עוד יקשה על הרמב"ם שזכר במספר הנביאים המקבלים את ברוך בן נריה שלא היה נביא והשמיט את יחזקאל שהיה נביא. עוד מנה בכלל אנשי כנה"ג את דניאל וחביריו, וכדומה רבות מלבד הסתירה שבדברי הרמב"ם עצמו בהקדמתו לספר „הי"ד" אל הקדמתו לספר המשנה שלו בענין התנאים.

באבות דר' נתן אמנם כתב שיהושע קבל ממשה, הזקנים שבימי יהושע קבלו מיהושע, השופטים קבלו מזקנים והנביאים קבלו משופטים, חגי, זכריה ומלאכי קבלו מנביאים, אנשי כנה"ג קבלו מחגי, זכריה ומלאכי עכ"ל. והנה אמר מהרי"א, שלמען זה נראה לו נכון לסדר שלשלת הקבלה באופן אחר, והוא, שהזקנים הנזכרים במשנה אבות א' א' הם השופטים ששפטו ישראל אחרי יהושע והשופטים נקראים זקנים כמו „ולקחו זקני העיר" וכדומה. והנה פירוש מליצת ויהושע לזקנים הוא, שיהושע מסר

תורת שבע״פ המקובלת אצלו לזקנים הבאים אחריו דהיינו שתיקן לישראל אשר תמיד בכל דור ודור יהיה תמיד פרנס אחד אשר יבחר ד׳ בו להושיע את ישראל, והאיש הזה יהיה גם כן ראש הקבלה, ואליו ילוה בית דינו, שהם החכמים, וכהני ד׳ בכל דור ודור יהיו גם הם באותו ב״ד כמו שאמר „יורו משפטיך ליעקב וכו׳״; ואמנם הזקן פרנס הדור הוא יהיה ראש הב״ד; ולכן לא היה פינחס הכהן ראש הקבלה, אבל היה מב״ד שבדורותיו. ואלה הם

## כת הזקנים המקבלים:

א) עתניאל בן קנז למטה יהודה, ששפט את ישראל ארבעים שנה (וידוע דבר חז״ל עד שלא שקעה שמשו של יהושע זרחה שמשו של עתניאל בן קנז).

ב) אהוד בן גרה למטה בנימין שפט שמונים שנה, בימיו היה שמגר בן ענת, שפט שנה אחת.

ג) ברק בן אבינועם למטה נפתלי, ודבורה אשה נביאה שפטו ארבעים שנה (כתוב בתד״א שברק שמש את הזקנים אחרי יהושע) ונרמז בפרט בשירת דבורה, שהיו שם זולת דבורה עוד שופטים ומחוקקים רבים כאמור שם „לבי לחוקקי״, „היושבים על מדין״.

ד) גדעון[1] בן יואש למטה מנשה שפט ארבעים שנה, אחריו קם אבימלך בנו שפט ג׳ שנים.

ה) תולע בן פואה למטה יששכר שפט את ישראל כ״ג שנה (במדרש: תולע היה עולה על כל הסנהדרין בפלפולו ובחכמתו).

ו) יאיר הגלעדי למטה מנשה שפט כ״ב שנה (במדרש ילמדנו: יאיר שהיה מאיר פני החכמים בעומקו של תורה).

ז) יפתח הגלעדי למטה מנשה שפט שש שנים.

ח) אבצן מבית לחם למטה יהודה שפט שבע שנים (בגמרא: אבצן זה בועז).

ט) אֵילון למטה זבולון שפט עשר שנים.

י) עבדון בן הלל הפרעתוני שפט שמונה שנים.

יא) שמשון למטה דן שפט עשרים שנים (עיין אמנם סוטה י׳).

יב) עלי הכהן לשבט לוי שפט ארבעים שנה ואחרי מות השופט האחרון הזה והיה דבר ד׳ יקר ואין חזון נפריץ, התחיל דור הנביאים וקבלתם.

[1]) גם נקרא ירובעל (ש״א י״ב י״א) וירבשת (ש״ב י״א כ״א).

## כת הנביאים המקבלים:

א) שמואל קבל מעלי ובית דינו, בימיו פנחס והמלך שאול.

ב) גד החוזה, בימיו נתן ודוד והרבה חכמי ישראל ואביתר כהן גדול.

ג) אחיה השלוני, בית דינו עדו החוזה, שמעיה הנביא אחימעץ ועזריה כהנים ועוד חכמי ישראל.

ד) אליהו התשבי, עזריהו בן עודד, חנני הרואה, יהוא בנו ועוד נביאים רבים ויהורם ויהוידע כ״ג.

ה) אלישע בן שפט, יונה בן אמתי, וזכריה בן יהוידע נביאים ויהושע כ״ג.

ו) הושע בן בארי ואמוץ אבי ישעיהו וצדקיהו כ״ג ושאר חכמים.

ז) עמוס, בימיו יואל ויותם אחריו.

ח) ישעיהו בן אמוץ, בימיו יחזקיה ובימיו היו כל ישראל בקיאים בהלכות טומאה וטהרה (סנהדרין צ״ד). החרש והמסגר והכרתי והפלתי היו סנהדרין ואנשי החכמה (ברכות דף ד׳).

ט) מיכה המורשתי, בימיו שלום כ״ג.

י) יואל בן פתואל, בימיו נחום וחבקוק ושריה כ״ג.

יא) ירמיה בן חלקיהו, בימיו צפניה ואוריה נביאים וחלקיה ואמריה כ״ג.

יב) יחזקאל בן בוזי הכהן, בימיו ברוך בן נריה ויהוצדק אבי יהושע כ״ג.

## אנשי כנסת הגדולה:

חגי. זכריה. מלאכי. זרבבל. מרדכי בלשן. עזרא הכהן הסופר. יהושע בן יהוצדק הכהן. שריה. רעליה. מספר. בגוי. רחום. בענה. נחמיה. חכליה.

## כת חכמי המשנה:

א) הדור הראשון. אנטיגנוס איש סוכו קבל משמעון הצדיק. בדורו אליעזר בן חרסום.

ב) יוסי בן יועזר ויוסי בן יוחנן וחביריהם.

ג) יהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי. בימיהם יוחנן בן מתתיהו כ״ג.

ד) יהודא בן טבאי ושמעון בן שטח.

ה) שמעיה ואבטליון גרים. בדורם עקביא בן מהללאל, ר׳ יושיה וחנן וארמון וכו׳.

ו) הלל ושמאי. הלל מבית דוד היה ומבבל עלה לירושלים. למד מ׳ שנה וחי ק״ך שנה, חבירו הראשון היה מנחם. בדורו ר׳ יהודה בן בתירא. ר׳ פנחס. ר׳ יוחנן בן זכאי. בן בג בג. חנניה בן יחזקיה בן גוריון. נחוניה בן הקנה. בבא בן בוטא. ר׳ יוחנן בן החורני. לו היה כמה אלפים תלמידים ושמונה מובחרים.

ז) רבן שמעון בן הלל נשיא אחרי מות אביו.

ח) רבן גמליאל הראשון הנקרא זקן בנו של ר׳ שמעון בן הלל. בדורו נחום הלבלר. ור׳ ישמעאל בן אלישע כ״ג.

ט) ר׳ שמעון בן גמליאל בנו של ר׳ גמליאל הזקן היה נשיא אחרי מות אביו. חבירו ר׳ יוחנן בן זכאי. בימיו עלה אספסיאן וטיטוס על ירושלים. טיטוס הרג את ר׳ שמעון בן גמליאל.

י) ר׳ יוחנן בן זכאי נשיא והציל את ר׳ גמליאל השני ממות כי חפץ טיטוס להמיתו כאשר הרג את אביו. ריב״ז חי ק״ך שנה ותיקן תקנות רבות. בדורו ר׳ אליעזר בן יעקב.

יא) ר׳ גמליאל השני הנזכר שניצול ממות נשיא. בעל אחותו היה ר׳ אליעזר בן הורקנוס הנקרא ר׳ אליעזר הגדול. חכמי דורו: ר׳ יהושע בן חנניה. ר׳ יוסי הכהן. ר׳ שמעון בן נתנאל. ר׳ אליעזר בן ערך. אונקלוס הגר. ר׳ יוחנן בן נורי. ר׳ יוסי בן ברוקא. שמואל הקטן. ר׳ אליעזר בן חסמא. ר׳ אליעזר בן עזריה. ר׳ חלפתא. ר׳ יוסי בן קסמא. ר׳ טרפון והנשיא ר׳ גמליאל, אשר חלק עם ר׳ יהושע על עדות החודש וכדומה. בימיו ר׳ עקיבא תלמיד ר׳ אליעזר ור׳ יהושע וגר צדק היה. חביריו שמעון בן עזאי ושמעון בן זומא. ואלישע אחר. ור׳ טרפון. ר׳ ישמעאל. ר׳ יהודא בן בבא. ר׳ יהודא בן תימא. ר׳ חנניא בן תרדיון. ר׳ ישבב הסופר. ר׳ סימאי. ור׳ חוצפית המתורגמן. בימי ר׳ עקיבא היה בן כוזיבא. בימיו חרב ביתר ונהרג בן כוזיבא ושאר הרוגי מלכות. ובזמנו חבר תלמי (Ptolemäos) ספר אלמנסטי (חכמת התכונה).

יב) נשיא רשב״ג השני בנו של ר׳ גמליאל השני בר מחלוקתו של ר׳ יהושע. מחביריו של ר׳ שמעון זה וגדול שבכולם ר׳ מאיר מקהל נרים. ור׳ יהודא. ור׳ נתן. ור׳ יוסי בן שמוע. ור׳ שמעון בן יוחאי וזולתם.

## תוספות.

אחרי י״ב דורות האלה נתמנה ר׳ יהודא הנשיא הראשון לנשיא בראש הישיבה. חביריו ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי. ר׳ ישמעאל בנו של ר׳ יוחנן בן ברוקה. ר׳ אליעזר בנו של רשב״י. ר׳ יהושע בן קרחה. סומכוס. ואיסי בן יהודא. וחנן בן פנחס. רבי פרת. ור׳ אליעזר בן פרטא. ר׳ יעקב איש

כפר הטיא. ר׳ פנחס בן יאיר והיו לו אלפים רבבות תלמידים. בימיו היה גאלינוס אשר פירש את פרקי היפקראטו. ר׳ יהודה הזה קבץ כל הדינים והפירושים וכל דברי החכמים, אשר כתבו כל אחד לעצמו, וכל השמועות והסברות מימי הזקנים והנביאים ואכנה״ג וחכמי המשנה עד זמנו, וגם קרא לו את כל בעלי השמועות ההם אשר בימיו, ונתאספו בביתו והוא חבר ס׳ המשנה בשנת שלשת אלפים תתקל״ט ליצירה ושנת ק״י אחר חרבן בית שני. והחבור ההוא נחלק לששה סדרים וס״ג מסכתות. ואחרי חבורו היה מלמד המשנה ברבים הוא ובית דינו.

אחרי מות רבינו הקדוש הנ״ל נמשכו עוד חכמים מחכמי המשנה, כי נתמנה לראש ישיבה ר׳ חנינא בן חמא וחביריו שני בני רבינו הקדוש. ר׳ שמעון בן גמליאל וגם ר׳ אושעיא ור׳ חייא. עוד היה בדור הזה ר׳ אליעזר הקפר ובר קפרא ושמי ור׳ אפס. ואבוה דשמואל. ורב שהיה בן אחיו של ר׳ חייא. האנשים האלה היו תנאים וגם כן ראשוני חכמי התלמוד. ובעבור שדברי המשנה היו בקיצור גדול וקשי ההבנה חבר ר׳ חייא התוספתא לבאר המשנה. ורב חבר ספרא וספרי. ור׳ אושעיה ור׳ שמעון חברו הברייתות. אמנם עיקר כל הדברים היה המשנה מרבינו הקדוש. ר׳ יוחנן חבר התלמוד ירושלמי בארץ ישראל בחמשה סדרים. והיה זה כמו ב׳ מאות שנה אחר החרבן. וכן עשו אחרוני חכמי התלמוד רבינא ור׳ אשי ד׳ מאות שנה אחר החורבן פירוש המשנה על ל״ו מסכתות ונקרא בשם גמרא.

---

# כת האמוראים.

## הדור הראשון:

רב ושמואל. רב ירד לבבל בסוף ימי רבינו הקדוש שנת ג׳ א׳ תתקע״ט. בבבל מצא את ר׳ שילא ראש ישיבה ולא רצה להיות לראש בנהרדעא במקומו של שמואל והלך לסורא, היא מתא מחסיא, והיה שם לראש. נפטר בשנת ג׳ לאלף הרביעי ושמואל שנת י׳ לאלף זה. תלמידיו: ר׳ יהודא. רמא בר יחזקאל. ור׳ חמא בר יחזקאל. ור׳ נחמן חתן ריש גלותא. ורבה בר אבוה. ורב ששת. ור׳ ענן. ור׳ מתנא. ור׳ שימי בר אשי. ור׳ חייא בר אשי. ור׳ יצחק בר אשיאן. ור׳ חמא בר גוריא. ור׳ כהנא הראשון. בימיהם היה ר׳ יוחנן ראש בארץ ישראל. פ׳ שנים היה ראש ישיבה והוא חבר תלמוד ירושלמי בחמש ספרים כמו ר׳ שנים אחר החרבן. תלמידיו ר׳ אמי ור׳ אסי. ור׳ אליעזר בן פדת. ור׳ שמואל בר נחמני.

## הדור השני:

ר׳ יהודה. ור׳ הונא. אחרי מות שמואל ר׳ יהודה ראש בנהרדעא ור׳ הונא בסורא. ר׳ יהודה נפטר והיו שני הישיבות לר׳ הונא. בימיו נפטר ר׳ יוחנן ר״י בארץ ישראל שנת ד׳ א׳ ל״ט. והיה ר׳ אמי ראש ישיבה. ר׳ הונא נפטר שנת ד׳ אלפים נ׳ אחרי היותו מ׳ שנה ר״י. תלמידיהם: ר׳ חסדא. ורבה בר נחמני. ור׳ יוסף. ור׳ נחמן בר יצחק. ור׳ זירא. ורבה ב״ר הונא ור׳ המנונא.

## הדור השלישי:

ר׳ חסדא. רבה ור׳ יוסף. ר׳ חסדא ר״י עשר שנים שנת ד׳ אלפים ס׳. אחריו רבה בר נחמני ק״ב שנים. והוא חבר בראשית רבה ושאר הרבות. מת ד׳ אלפים פ״ב. אחריו ר׳ יוסף שתי שנים וחצי מת ד׳ א׳ פ״ה. ותלמידיהם: אביי ורבא בר יוסף. ר׳ חמא בר יחזקאל. ורבינא הראשון ור׳ כהנא השני. וי״ב אלפים תלמידים היו לו לרבה.

## הדור הרביעי:

אביי[1]) ורבא. אביי היה ראש ישיבה אחרי מות ר׳ יוסף ונפטר שנת ד׳ א׳ צ״ט.

## הדור החמישי:

ר׳ נחמן בר יצחק. ור׳ פפא. ור׳ הונא בריה דר׳ יהושע. אחרי מות רבא (ד׳ א׳ קי״ג) היה ר׳ נחמן בר יצחק לראש בפומבדיתא ומחביריו של ר׳ חסדא היה. בימיו נחלקו הישיבות פעם שנייה והיה ר׳ פפא לראש ישיבה בנרש עיר קרובה לסורא י״ט שנים, ומת שנת ד׳ א׳ קל״ב.

## הדור הששי:

ר׳ אשי (ומימות רבינו הקדוש עד ר׳ אשי לא נמצא תורה וגדולה במקום אחד) בימי ר׳ פפא ד׳ אלפים קכ״ז, היה ר״י בסורא ס׳ שנים. בשנת ה׳ לגדולתו מתו ר׳ פפא ור׳ חמא והיה ר׳ זביד ח׳ שנים ר״י בפומבדיתא ואחריו ר׳ דימא ג׳ שנים. ואחריו רפרם בר פפא, מת באותו שנה. ואחריו ר׳ כהנא השני כ״ח שנים (מת בשנת ד׳ א׳ קע״א). ואחריו ר׳ אחא בריה דרבא ב׳ שנים. ונפטר ר׳ אשי בשנת ד׳ א׳ קפ״ז והוא החל לכתוב הש״ס ולא הספיק לסיימו.

---

[1]) אביי נוטריקון: אשר בך ירוחם יתום,

### הדור השביעי:

מרימר ומר ב"ר אשי וחבריהם הם סיימו את הש"ס בבלי ונחתם בשנת ד' אלפים סה"ר ליצירה והיה כמו פ' שנה משהתחיל ר' אשי לחברו עד שנחתם ובשנת ע"ג למותו נחתם.

### תוספות:

אחר פטירת מרימר מלא ר' אשי את מקומו ר"י בסורא ה' שנים ומת ד' אלפים תקב"ץ. ואחריו ר' אידי בר אבין כ' שנים. אחריו ר' נחמן בר הונא ג' שנים. ואחריהם ישב מר ב"ר אשי על כסא אביו י"ג שנים וי"ט שנים היו ימיו, לכן קראוהו ר' טביומא. ואחריו רבה תוספאה ואחריו אמימר בר מר זוטרא ורב משרשיה ורבינא היה ר"י שנת ד"א קל"ד רק שנה אחת.

ובימי ראשי ישיבות אלו שהיו בסורא, היו ראשי ישיבות בפומבדיתא ר' גביהא מבי כתיל בשנת מות ר' אשי, מת ד"א קצ"ג. ואחריו רפרם מת ד"א ר"ג. ואחריו רב רחומי מת ד"א רי"ו. ואחריו ר' סיטא בריה דרבא מת ד"א רל"ז. הרי ז' דורות אמוראים ה' דורות תנאים וט' דורות הוראה בזמן המקדש. נמצאו מימות זרובבל עד סוף ימי ר' סימא בריה דרבא כק"א דורות והשנים תתכ"ז.

---

## סדר רבנן סבוראי.

### הדור הראשון:

ר' יוסי. ר' יוסי אחר רבינא ל"ח שנה. מת בשנת ד"א רע"ד.

### הדור השני:

ר' אחא ב"ר הונא ואחריו ר' שמואל בר רבא. אחריו רבינא מן אומצא. אחריו ר' סימונא ור' עינא ועוד היו תלמידי ר' סימונא, אשר לא הוזכרו שמותיהם, כי הישיבות בטלו כמו נ' שנה אחרי מות ר' סימונא.

### הדור השלישי:

ר' חנן מאישקיא. קבל מתלמידי ר' סימונא. ואחריו ר' מרי. ר' הונא. ר' חנינא. ור' חיננא.

### הדור הרביעי:

ר' יצחק. בימיו נעקרה מלכות פרס מן העולם. בימיו היה ר' בוסתנאי אשר נשא בת מלך פרס אחרי שנתגיירה.

### הדור החמישי:

מר רבא ומר הונא. הראשון בסורא והשני בפומבדיתא ואחריהם ר׳ שישנא ור׳ כסאי. ר׳ שישנא היה נקרא משרשיה בר תחליפא. וימת בשנת ד״א תמ״ט והוא סוף רבנן סבוראי. חמשה דורות ושנותיהם קפ״ז:

---

## סדר הגאונים.

### הדור הראשון:

מראשי ישיבות בפומבדיתא. רבה חנינא גאון מנהר פקוד. ר׳ נהילאי הלוי מנרש.

### הדור השני:

ר׳ יעקב הכהן מנהר פקוד, מת ד״א תצ״ג. אחריו ר׳ שמואל בן בנו של בן בנו של מר רבא גאון מבני בניו של אמימר חבירו של ר׳ אשי.

במתא מחסיא (Mechasia) ר׳ הונא בר יוסף. ר׳ חייא ממישק, אחריו מר ינוקא והוא רבה בר נטרונאי. אחריו ר׳ יהודא גאון. ר׳ יוסף גאון. אחריו ר׳ שמואל בר מרי. בימיו היה ר׳ שמעון קיירא מחבר של הלכות גדולות בשנת ד׳ תק״א, ולא נסמך לגאון. ר׳ כהן צדק. ואחריו ר׳ אחא משבחא מחבר ספר השאלתות על התורה, ולא נסמך מפני שנאת ריש גלותא עליו. וסמך השמש של ר׳ אחי ושמו ר׳ נטרונאי וכעס ר׳ אחי והלך מבבל לא״י ונפטר שם. ור׳ נטרונאי מלך י״ג שנים עד תתקכ״א. והנה ח׳ ר״י במתא מחסיא היו בימי ה׳ ישיבות של פומבדיתא.

### הדור השלישי:

אחרי מות ר׳ שמואל בפומבדיתא מלך ר׳ אריה הכהן מנהר פקוד. אחריו ר׳ אדא חצי שנה. אחריו ר׳ יהודאי גאון שחבר הלכות פסוקות וסני נהור היה. בימיו היו ענן ושאול בנו, ולא נסמך לגאון. וענן חדש את כת הצדוקים אחרי שכמעט בטלו. אחריו רבה אחינאי מת ד׳ תקכ״ח. אחריו ר׳ מרי הלוי משרשיא. אחריו ר׳ ביבי הלוי בר מר רבא מנהר פקוד. ואחריו ר׳ מלכיה ור׳ חיננא בר אברהם ור׳ הונא הלוי בר ר׳ יצחק. ואחריו ר׳ מנשה ב׳ יוסף עד ד״א תקמ״ח.

### הדור הרביעי:

אחריו היה ר׳ ביבי הלוי. ר׳ יוסי ב״ר שילא. ר׳ מרדכי הכהן. ר׳ אחינאי. ר׳ יוסף ב״ר יהודא, חסיד גדול ומלומד בנסים. ור׳ יהודא אבי אביו של

ר׳ שרירא הגאון היה סופר שלו והעיד שאליהו זכור לטוב היה נראה בישיבת ר׳ יוסף כמה פעמים. ואחריו ר׳ אברהם בן ר׳ שרירא מת ד״א תקצ״ו.

## הדור החמישי:

רב יוסף ב״ר חייא ר״י בפומבדיתא. אחריו ר׳ יצחק ב״ר חייא. אחריו ר׳ יוסף. אחריו ר׳ פלטוי מת ד״א תרי״א. אחריו ר׳ אחאי הכהן. אחרי פטירתו תרי״א היו מחלוקות בין ב׳ ר״י, בין רב מנחם גאון ובין ר׳ מתתיהו גאון, ונחלקו רבנים לב׳ כתות שנה ומחצה. ר׳ מנחם מת ור׳ מתתיהו היה לראש י׳ שנים, ואחריו ר׳ אבא בן ר׳ אמי מת ד״א תרכ״ד. ואחריו היה לראש ר׳ צמח גאון בן ר׳ פלטוי גאון ט׳ שנים. במתא מחסיא היה אז ר׳ אברהם בן ר׳ שרירא, ר׳ הלאי ב״ר מרי, ר׳ יעקב ב״ר מרדכי, ר׳ איסומאי בן ר׳ מרדכי וכו׳ וכו׳ ואחריהם ר׳ משה הכהן ואחריו לא סמכו גאון ב׳ שנים, ואחריו ר׳ כהן צדק גאון בר איסומאי גאון, אחריו ר׳ שר שלום בן ר׳ בועז ואחריו ר׳ נטרנאי גאון בן ר׳ הילאי גאון, ר׳ עמרם גאון ב״ר שישנא מלך ח״י שנים, והוא חבר סדר תפלה ושלחו לספרד. ואחריו ר׳ נחשון ב״ר צדוק. ואחריו ר׳ צמח אחיו מן האם. ואחריו ר׳ מלכיה חדש אחד. ואחריו ר׳ הילאי ב״ר מישאל. ואחריו ר׳ יעקב בן ר׳ נטרונאי י״ג שנים. ואחריו לא היה חכם וראוי לסמיכה במתא מחסיא ויקח הריש גלותא דוד בן זכאי אורג אחד ששמו יום טוב, והקימו. ואחרי פטירת ר׳ יום טוב שלח ר״ג הנ״ל לארץ מצרים והביא משם את רבינו סעדיה גאון אלפיומי, והיה לראש ישיבה במ״מ ב׳ שנים. ותהי מריבה גדולה בינו ובין ר׳ דוד בן זכאי הנשיא והיה לדוד בן זכאי הדין ונעשה פסק דין כרצונו ולא כדת, ושלחו לר׳ סעדיה לקיימו ולא רצה. פעם שניה שלחו ביד זכאי בנו, לכוף את ר׳ סעדיה לאמור: אם לא תקיימהו, אכה את ראשך במנעל. ויקומו בני הישיבה בלט כאיש אחד ויכו את בן הנשיא מאד וישב אל אביו נכלם ומבוזה. ויתחזק אביו במלכות ובכת גדולה מהקהל ור׳ סעדיה מכת אחרת ויעמידו את יאשיהו בן זכאי לר״י תחת דוד אחיו. אחרי כן התחזק דוד ע״י המלכות והסיר את אחיו מגדולתו, ויבקש להרוג את ר׳ סעדיה ונחבא ר׳ סעדיה כמו שבע שנים, ושם חבר את כל ספריו, והיה מבני שלה בן יהודה ומזרע ר׳ חנינא בן דוסא, והקים דוד בן זכאי את ר׳ יוסף בן יעקב, ואחר כך עשו שלום דוד הנשיא ור׳ סעדיה. ר׳ יוסף עמד לנשיא במקומו י״ד שנים ור׳ סעדיה לא שב אל גאונתו, ואח״כ מת הנשיא ואחריו ר׳ סעדיה שנת תש״ב בן נ׳ שנים מן המרה שחורה.

## הדור הששי בפומבדיתא:

אחר רב האיי בן ר׳ דוד היה ר׳ קימוי לראש בשנת ד״א תרנ״ג. אחריו ר׳ יהודה בן ר׳ שמואל אבי אביו של ר׳ שרירא ואחריו ר׳ מבשר הכהן בן רב קימוי הגאון ונפטר ר׳ מבשר והלכו כלם אל רב כהן צדק ונפטר ד׳ א׳ תרצ״ה. אחריו ר׳ חנניא אביו של ר׳ שרירא נפטר ד׳ אלפי׳ תש״א.

## הדור השביעי:

ר׳ אהרן הכהן בן סרגמרה בפומבדיתא. והיה סוחר ועשיר גדול, ולא בעבור שהיה ראוי לכך. אחריו ר׳ נחמיה ואחריו ר׳ שרירא אשר האריך ימים כמו ק׳ שנים ובזקנותו העמיד את ר׳ האיי בנו תחתיו בימיו, והוא רב האיי גאון בן ר׳ שרירא גאון, בן ר׳ חנניא גאון, בן ר׳ יהודא גאון, בן ר׳ שמואל גאון אשר הרביץ תורה מכל הגאונים והיו ימי חייו ס״ט שנה ונפטר בערב יום ט״ב אחרון של פסח ד״א תשצ״ה וימלוך רבינו האיי גאון י׳ שנה ודורו היה דור שמיני בגאונות.

בימיו היה במתא מחסיא אבי אשתו ר׳ שמואל בן חפני לר״י. בני ישיבות ר׳ האיי הקימו את חזקיה בן בנו של דוד בן זכאי לר״ג ואחרי שנתים ימים הלשינו עליו ויברחו בניו לספרד. ואחר חזקיה פסקו ישיבות הגאונים כי נכרת הקם של קצינים שהיה נתן להם מספרד, מארץ מערב ומבני מצרים ועוד היתה סבה שיצא ממדינת קרדובא שליש אחד ממונה על ציים (שיפסקאפיטאַן) ובא עד חוף הים של א״י ונסב אל ים סוף והאיים וימצא אניה ובה ארבע חכמים גדולים ויאסרם, האחד היה ר׳ חושיאל אביו של רבינו חננאל, ואחר רבינו משה אביו של ר׳ חנוך עם ר׳ חנוך אשתו ובניו, והשלישי ר׳ שמריה בן ר׳ אלחנן והרביעי אינו ידוע שמו. אשת ר׳ משה בקש השליש לענות והפילה את עצמה לים, ר׳ שמריה נמכר לאלכסנדריה והיה לר״י במצרים. ר׳ חישיאל נמכר באפריקא לחוף הים, ויעל אל מדינת אלקירון ושם היה לראש והוליד את חננאל בנו, ויבא השליש לקרדובא וימכר שם את ר׳ משה ור׳ חנוך בנו ויפדוהו אנשי קרדובא ויחשבוהו לעם הארץ. והיה בקרדובא בה״כ והיה שם דיין ר׳ נתן חסיד גדול, וישמע ר׳ משה כאשר פירש ר׳ נתן לתלמידיו דברי גמרא יומא על כל הזאה טבילה ולא ידע לפרשו. מאחר שהכהן גדול טבל א״ע ביה״כ על כל הזאה והזאה. ויקם ר׳ משה על רגליו ואמר אם כן פשו להם טבילות. ויתמהו על זה ר׳ נתן ותלמידיו וישאלוהו שאלות רבות והלכות שהיו מסופקות להם, ויצא ר׳ נתן ביום ההוא מביה״מ ויאמר אני איני דיין מהיום והלאה, כי אם האורח הלז המלובש בשק הוא רב ואני תלמידו. ונתמנה ר׳

משה לראש על קהל קרדובא ונעשה לו כבוד גדול וגם המלך שמח בו מאד בראותו אשר היהודים במלכותו לא יצרכו עוד לאנשי בבל. ויבואו אליו תלמידים מכל ארצות המערב (וזה היה בימי ר׳ שרירא) קרוב לשנת ד״א תש״נ. מתלמידיו הגדולים ר׳ יוסף בן ר׳ יצחק משטאנש בן אביתור אשר פרש התלמוד בלשון ערבי למלך ישמעאל אלחכים ומפני גדולתו מרד בר׳ חנוך אשר ישב על כסא אביו; ונחלק הקהל מחלוקת גדול אחרי פטירת הנשיא הגדול ר׳ חסדאי בן ר׳ יצחק (כי אין אדם היה יכול לחלוק בימיו על הרב חנוך). בכל יום היו יוצאים מקרדובא ז׳ מאות מישראל רוכבים על ז׳ מאות מרכבות כולם לבושי מלכות ותגבר כת ר׳ משה על כת בן שטנאש וינדהו וינס אל ישיבתו של רבינו האיי גאון, אשר היה מקבלו בעבור שנאתו את ר׳ חנוך שארבעה חכמים הנזכרים בשלו חוק הישיבות, ועם כל זאת שלח לו רבינו האיי שלא יבוא אליו כי חש לנדויו של ר׳ חנוך. וילך בן שטנאש לדמשק וימת שם ומגדולי תלמידיו של ר׳ חנוך היה ר׳ שמואל הנגיד בן ר׳ יוסף ניקטיליא מק״ק קרדובא. ונפטר רבינו חנוך בשנת ד״א תשע״ה כ״ג שנה קודם פטירת רבינו האיי גאון. ור׳ שמואל הלוי ברח למליקה וכתב שם ספרים רבים ונעשה סופר המלך ויועצו ונפטר ד׳ אלפי׳ תתט״ו. ועמד על כסאו ר׳ יהוסף הלוי בנו הנגיד ויקנאי בו הגוים ויהרגו אותו וכל קהל גראנדא ביום ט׳ טבת בשבת תתמ״ד (אלף ת״ך בתים) וזה היה מן אחרוני הגאונים.

---

## רבנים או פוסקים המפרשים ושאר חכמי דורות.

רבינו חננאל בן רבינו חושיאל, רבינו ניסים בן ר׳ יעקב (תלמיד של רבינו האיי) ורבינו שמואל הלוי הנגיד בן ר׳ יוסף הלוי ניקטיליא, הוא הדור הראשון ברבנות, והוד כח התלמוד לספרד ע״י המשה רבנים ושמות כלם יצחק. שנים ספרדיים ושלישי קרוב להם ושנים באים מארץ אחרת. שנים הספרדיים ר׳ יצחק בן ר׳ ברוך והריא״ג הוא ר׳ יצחק בן ר׳ יהודא בן גיאת, ור׳ יצחק בן ר׳ יעקב בן אלבליא מקרדובא, ואולם קודם לכן היו אבותיו מקהל מארדה ומפני הגייסות גלו לקרדובא. והוא היה זקנו של הראב״ד בעל ספר קבלה והוא חבר ספר גדול קופת הרוכלים, הרביעי ר׳ יצחק בן ר׳ ראובן וחמישי גדול מכלם הרי״ף ר׳ יצחק בן ר׳ יעקב בן אלפסי. ר׳ יצחק בן ר׳ יהודא בן גיאת הנ״ל הי׳ פייטן גדול ויודע חכמת יונית והרביץ תורה הרבה והעמיד תלמידים גדולים, ומגדולי תלמידיו היה ר׳ יוסף הדיין בן סהל חכם גדול ופייטן גדול

ושפט את ישראל י״א שנים. ומתלמידי ר׳ יצחק ב״ר ברוך בנו ור׳ יוסי ב״ר צדיק חכם גדול ופייטן מקרדובא. ר׳ יצחק ב״ר ראובן הנ״ל מברצלונא, היה פייטן גדול וחבר אזהרות על כל המצות, ועוד פירוש על מסכת כתובות. והרי״ף הנ״ל היה תלמידו של הרב ניסים בר יעקב וגם היה תלמידו של ר׳ חננאל (רשב״א תשובה סימן תק״ד והרי״ף בשבת פ׳ חבית וברי״ף פרק הזהב ב״מ), ומת הרי״ף בשנת ד״א תתס״ג כבן צ׳ שנים והעמיד תלמידים רבים וחבר הלכות כמו קיצור תלמוד ומזמן רבינו האיי לא נמצא כמוהו. ור׳ יהודה הלוי חקק על קברו:

הרים ביום סיני לך רעשו, כי מלאכי האל בך פגשו.
ויכתבו תורה בלוחות לבך וצבי כתרה לך חבשו.
לא עצרו כח הנבונים לעמוד, לולא תבונות ממך דרשו[1].

ומגדולי תלמידיו היה ר׳ יוסף ב״ר מאיר הלוי מיגאש. ר׳ מאיר אביו היה תלמיד חכם ונשוא פנים והיה עובד עבודת המלך, מן נערותו של ר׳ יוסף הלוי היה מכיר בו ר׳ יצחק בן ר׳ ברוך כי יהיה אדם גדול והיה מיעץ את ר׳ מאיר ללמדו ביום ובלילה, כי ר׳ יצחק ור׳ מאיר בן מינש היו אוהבים נאמנים. כשהלך ר׳ יצחק אלפסי לספרד הלך ר׳ יוסף הלוי אליו בהיותו נער בן י״ב שנה ולמד לפניו כמו י״ד שנים יום ולילה ויהי לו לבן ויסמכו קודם פטירתו וכתב לו אשר אפילו בדורו של משה לא נמצא כמוהו. ואחרי פטירת ר׳ יצחק ישב ר׳ יוסף הלוי על כסאו מסיון שנת ד״א תתס״ג עד אייר שנת ד״א תתק״א ל״ח שנה ונתפשט תורתו וחכמתו בכל הארצות והיה עניו מאד מאד, ובדור ההוא היה ר׳ אברהם בן דוד

[1]) בדור הזה היה המדקדק הראשון ר׳ יהודה בן ר׳ דוד פאסי הנקרא ר׳ יהודה חיוג, הביאו הראב״ע בפירוש על קהלת. בדור ההוא היה גם המדקדק הספרדי ר׳ מרינוס בן גנאח וכן ר׳ יונה רבו של רבינו יעקב בן ר׳ יקיר רבו של רש״י, וגם ר׳ משה כהן המדקדק והמשורר הגדול, בדור הזה היה ר׳ שלמה ב״ר יהודה בן גבירול חכם גדול ותוכן ופילוסוף ומדקדק ומשורר, מחבר „כתר מלכות״ (עיין הקדמת ס׳ המאזנים להראב״ע). ועוד רבינו משה בן ר׳ יעקב בן עזרא מחבר ספר ערוגת הבשם, ר׳ קלונימוס מרומי, ר׳ יצחק הישראלי בעל יסוד עולם. ר׳ יעקב בן יקיר רבו של רש״י, ר׳ יצחק ב״ר יהודה הלוי (רש״י סוכה ל״ה ע״ב). רבינו גרשום מאור הגולה צרפתי (רגמ״ה) בעל התקנות. ר׳ שמשון ב״ר יצחק. רבינו יהודה הגדול. ר׳ קלונימוס הזקן ב״ר יצחק. בזמן ההוא היה ר׳ משה הדרשן מנרבונא והוא היה רבו של רבינו נתן בעל הערוך. ומתלמידי של ר׳ משה הדרשן היו: ר׳ אברהם ב״ר יצחק הנקרא הראב״ד (אב בית דין) בעל ספר הברית ובעל ספר האשכול ור׳ זרחיה הלוי בעל המאורות שהשיג על הרי״ף והוא היה בן י״ט שנה בעת שחבר ספר הצבא, ובזמן הזה ר׳ יהודה בן ברזילי מברצלונא בעל ספר העתים.

הלוי בעל המחבר ס׳ הקבלה לראב״ד, והוא הספר אשר ממנו לוקח את כל אשר קבצו הסופרים האחרונים בכל אשר כתבו עד כה מתולדת האנשים הגדולים. הוא הראב״ד אשר עשה פירוש על ספר יצירה ונתלה האיש הזה על קידוש השם. והאיש הזה חיבר עוד ספר בעקרי האמונה, ועוד ספר חשוב ונכבד בספרי תכונה. גם בדור ההוא היה החכם הצדיק והמפואר רבינו שלמה בן יצחק (רש״י) אשר פירש כל התורה שבכתב ובעל פה. גם כתב ספר שו״ת הפרדס. וכתב בעל ספר יוחסין כי נפטרו רש״י ורבינו שמחה תלמידו אשר חבר המחזור ויטרי שנת ד״א תתס״ה ב׳ שנים אחרי פטירת הרי״ף, וימי חייו של רש״י היו ס״ה שנים. ובאותו שנה נפטר ר׳ אברהם בן חייא התוכן והרז״ה (רבנו זרחיה הלוי בעל המאור). על כסאו של רש״י ישב נינו רבינו יעקב הנקרא תם.

רבינו נתן בעל הערוך, ראש ישיבת רומי נפטר שנה אחת אחר פטירת רש״י. רש״י מביאו כמה פעמים בפירוש התלמוד והי׳ שואל ממנו שאלות; ורש״י היו לו רק בנות. האחת נשואה לרבינו מאיר בן שמואל מרומרוג שבצרפת והאחת נשואה לריב״ן תלמידו (רבינו יהודה בן נתן). גם בדור ההוא היה רבנו אליעזר בעל הרוקח. ור׳ יהודה בן ר׳ קלונימוס אביו. ור׳ יהודה היה שולח שאלות לר׳ אפרים בן ר׳ יצחק תלמיד הרי״ף. ור׳ אפרים הנ״ל השיג על הרי״ף ועל בעל המאור. גם היה אז רבינו קלונימוס איש רומי שהזכר ברש״י והוא זקנו של בעל הרוקח. ובדור ההוא היה רבינו מיימון הדיין אביו של רמב״ם. ור׳ יהודה הלוי בן ר׳ שמואל הלוי הספרדי המשורר הגדול אשר חבר ספר הכוזרי (והספר הזה יסד מתחלה ר׳ יצחק הסנגרי בשנת ד״א ת״ק בתחילת זמן הגאונים). ואחר ת׳ שנים חבר ר׳ יהודה הלוי הספר בלשון ערבי. ור׳ יהודה בן יצחק בן קרדניאל העתיקו בראשונה ללשון הקדש. ואחריו ר׳ יהודה בן שמואל אבן תבון (מעתיק ספר הנ״ל) והוא אביו של ר׳ שמואל אבן תבון מעתיק ס׳ המורה וספר המשנה להרמב״ם. ור׳ יהודה מוסקאטו עשה פירוש לספר הזה. הראב״ע היה חותנו של ר׳ יהודה הלוי וכתוב בשלשלת הקבלה שר׳ יהודה הלוי נרמס בשערי ירושלים בעת אשר קרא שם את הקינה: „ציון הלא תשאלי״ אשר חבר.

בדור ההוא היה רבינו בחיי הדיין בן פקודה, והוא רבינו בחיי הזקן הספרדי שחבר ס׳ חובת הלבבות בלשון ערבי וספר כד הקמח. אחרי פטירת הרי״ף ורש״י בדורם קם רבינו יוסף הלוי ב״ר מאיר אבן מיגאש, מגדולי תלמידיו של רי״ף, נולד בשנת ד״א תתל״ז, ור׳ יצחק בן רב ברוך רבו הכיר בו את גדולתו כבר מנעוריו והתחיל ללמדו בהיותו י״ב שנים, ואחרי פטירת ר׳ יצחק ישב על כסאו. והר״י מיגאש פירש מסכתות רבות

וכתב תשובות רבות ויחי ר׳ יוסף הנ״ל ס״ר שנה ואחרי פטירתו היו הישיבות שוממות מפני חרב השמד וכתוב בספר שבט יהודה שהיה השמד הרביעי.

גם בדור ההוא היה הראב״ע הוא ר׳ אברהם בן עזרא[1]) בן ר׳ מאיר הספרדי, חכם גדול ושלם בכל החכמות, בקבלה, בתכונה, בפילוסופיה, במספר, בדקדוק, והי׳ משורר גדול וימים רבים הלך למסעיו במדינות רבות לעסוק בסופרים וספרים. נפטר תתקכ״ז בר״ח אדר ביום ב׳ בן ע״ה שנה.

בדור ההוא הי׳ גם רבינו שמעיה, רבינו שמשון, והר׳ נתן המכירי תלמידי רש״י, גם ר׳ יהודה אבן תבון המעתיק הנזכר, וגם ר׳ בנימין בעל המסעות.

גם בדור ההוא היה הראב״ד בעל השגות על הרמב״ם ועל הרי״ף ועל בעל המאור, והוא עשה שיטות רבות על התלמוד ושו״ת וספר בעל הנפש וספר גדול כמו ספר היד של הרמב״ם, ופירוש תורת כהנים (עיין ספר המים דעים). והוא תלמיד ר׳ משולם. והרב בנימין במסעותיו כתב שהלך לעירו ושהיה עשיר גדול ומרביץ תורה לתלמידים רבים רחוקים והרמב״ם באגרותיו ובאגרת אבן תבון כתב עליו הרב הגדול יצ״ו ושהיה לומר אצל החכם ראב״ע.

גם בזמן הראב״ד היה הרא״ש מלוניל, והיה בזמן בעלי התוספות והוא רבינו אשר בן ר׳ משולם, שראה ר׳ בנימין בעל המסעות.

גם בזמן הזה היה הרמב״ם והוא הרב רבנו משה בן מיימון הספרדי מקרדובא, והוא ברח מספרד אל ארץ מצרים אל קאירא ובהיותו כ״ג שנים התחיל לחבר ספר המשנה והשלימו בשבע שנים, כן כתב הוא בעצמו בסוף פירוש המשנה, ואמר עוד: אני משה בר מיימון הדיין בר יוסף החכם הדיין, ב״ר יצחק ב״ר יוסף הדיין, בר עובדי׳ הדיין, בר שלמה בן הרב ר׳ עובדי׳ הדיין: וסיים פירוש המשנה שנת ד״א תתקכ״ח וחברו בלשון ערבי והעתיקו ר׳ שמואל בן תבון ללה״ק. אבל ספר משנה תורה חבר הוא בלה״ק, וספר מורה נבוכים בשנת חמשים שנה לחייו בלשון ערבית, ויש עוד העתקה אחרת מר׳ יהודא בן ר׳ שלמה הספרדי בן אלחפני המכונה חריזי בעיר מרזייל (Marseille) והעתקת ר׳ שמואל יותר טוב ממנה.

המחלוקת בין הרמב״ם ובין רבני צרפת ידועה, ובראשם היו ר׳ שלמה בן אברהם ושני תלמידיו, והשר הגדול הרופא ר׳ יהודא בן אלפכר,

[1]) ר׳ עזרא היה רבו ונקרא על שמו: ורבים כתבו כי רבו של ר׳ עזרא היה רבו של צדוקים. עיין בהקדמת ס׳ ים של שלמה על מס׳ חולין מה שכתב שם על הראב״ע. [ואולם נודע כבר, כי ן׳ עזרא הוא שם כנוי משפחה].

אמנם הרד"ק בן ר' יוסף קמחי הלך מנרבונא אל מלכות קסטיליא לעשות שלום ביניהם, ככתוב באגרות הרמב"ם הידועות. את ר' שלמה הנ"ל מביא הרשב"א בתשובותיו ובית יוסף בטור א"ח תקט"ו.

הרמב"ם היה תלמיד תלמידו של ר' יוסף הלוי בן מיגאש. ספרי הרמב"ם ידועים על פי הרוב כמו: תשובותיו לחכמי לוניל, פירוש המשניות, ספר משנה תורה או ספר היד, ופירוש על כמה סדרים מועד, נשים, נזיקין וגם מסכת חולין: גם ספר שו"ת רכ"א תשובות מועתקות מלשון ערבית ללה"ק, ועוד חבר סדר עולם על כללי הגמרא וספר המצות ושמונה פרקים ואגרת תימן ומלות הגיון, מורה נבוכים, מאמר תחיית המתים, ספר הדרשות, ספר הנבואה, וספר רפואות בשם פרקי משה. וכתב עליו בעל צדה לדרך: שהיה חכם גדול בכל מיני חכמה יונית והי' גם חסיד גדול ונדיב מאד, ועוד חבר איזה פיוטים, כמו: עת שערי רצון להפתח וכדומה. גם בזמן הרמב"ם היה רבינו יצחק בר אבא ממרזייל בעל העיטור וכתב הוא על עצמו בהיותו בן י"ז שנה חבר ספר על הלכות שחיטה וטריפות והיה שואל שאלות מרבינו תם ור"ת השיב לו תשובות, וספר העיטור לא נדפס כולו אלא קצתו והשאר הוא בכ"י.

גם היה בזמן הרמב"ם הרב הגדול ר' מאיר הלוי בן יוסף הלוי בן מיגאש שהי' חכם נפלא מאד וגם הרמ"ה. והרמב"ם חי ע' שנה ומת בעשרים בטבת שנת ד"א תתקס"ה ויבכוהו כל היהודים וכל המצריים שלשה ימים ויוליכוהו לקברו לארץ ישראל. והנה נפטר אחר הרי"ף ק"ב שנה ואחר רש"י ק' שנים. אחרי פטירתו קם בנו החסיד ר' אברהם מיימון לנגיד במצרים (עיין תשובת מהר"ם אלשקר סימן ר"ס) והיה חכם גדול מאד ומחבר ספרים ותשובות, גם התלמיד של הרמב"ם ר' יוסף בר' יהודה ידוע ועשה פירוש חשוב מאד על שה"ש בלשון ערבי, ובנו של ר' אברהם מיימון היה הנגיד רבינו דוד מיימון שחבר ט"ו מדרשים על התורה בלשון ערבי.

גם בדור ההוא היו תלמידי רש"י והמה רבותינו הצרפתים בעלי התוספות, ומגדולי תלמידיו היו בני בתו של רש"י ז"ל שלשה אחים, הרשב"ם דהיינו ר' שמואל בר מאיר והוא פירש פ' ערבי פסחים ובבא בתרא מפרק חזקת הבתים שבאמצע אותו פרק נפטר רש"י זקנו. והאח השני הוא רבינו יעקב בן רבינו מאיר ונקרא רבינו תם ע"ד ויעקב איש תם, והוא היה גדול בחכמה ובתורה מכל בני גילו והוא חבר ספרים הרבה ופירוש על התלמוד והרבה תשובות וספר הישר. ויש עוד רבינו יעקב מאורליאנס. והאח השלישי הוא הריב"ם, הוא רבינו יצחק בן רבינו מאיר המובא בתוס' כמה פעמים. הרשב"ם נפטר תתקל"ה, ורבינו תם תתקל"א.

ובזמן הרשב״ם היה ראב״ן דהיינו רבנו אליעזר בן ר׳ נתן שחבר ס׳ צפנת פענח, והוא היה חמיו של הרשב״ט הוא רבינו שמשון בר טוביה, וחמיו של רבינו יואל הלוי וזקנו של הראבי״ה כדמוכח בהלכות גדולות בסוף הלכות חמץ ומצה, וגם היה זקנו של הרא״ש וחבירו של רבינו אליקים בן ר׳ יוסף. ואמנם רבינו אליקים היה חתנו של הראב״ן, כדמוכח בספר הראב״ן הנקרא אבן העזר והוא חבר גם כן מאמר השכל, הספר הנפלא הנדפס ברעדעלהיים. ורבינו אליקים הנ״ל פירש כל התלמוד ככתוב בתשובת הרא״ש כלל א׳ סימן ה׳. וכתשובת מהר״ם מינץ סימן ק״ך משמע שהראב״ן הי׳ חבירו של הרשב״ם ורבינו תם. ובימיו היה רבינו יצחק בר מרדכי, רבנו משה בר יואל, רבינו משלם בר נתן, רבינו יוסף בן אליהו רבינו נתן בר משלם ורבינו מאיר בר משה וגם רבינו יעבץ (כך שמו). גם בגדולי בעלי תוס׳ הי׳ הר״י והוא רבינו יצחק בר שמואל בן אחותו של ר״ת והוא הנקרא הר״י הזקן בה״ת לאפוקי ר״י הבחור אחיו של רבינו שמשון. בעל צדה לדרך כתב בהקדמתו שלפני הר״י הזקן היו לומדים ס׳ רבנים וכל אחד מהם היה לומד לבדו מסכתא שלא היה לומד חבירו והיו חוזרים אותה על פה. רבינו אלחנן היה בנו של הר״י הנ״ל ובנו היה רבינו שמואל בן אלחנן. גם בזמן בעלי תוס׳ היה רבינו משולם, אשר שאל שאלות מר״ת ונראה שהוא רבינו משלם בר קלונימוס, שחבר ספר העיטור וחיבור על דברי האלפסי הנקרא מאה שערים, וחיבור אחד הנקרא עשרת הדברות על עניני המועדות[1]).

מגדולי בה״ת היה הרשב״א, הוא רבינו שמשון בן אברהם משאנץ והיה תלמידו של הר״י הזקן, גם היה אז הריצב״א דהיינו ר׳ יצחק בן אברהם משאנץ הנקרא הר״י הבחור, והי׳ עוד רבינו טוביה ורבינו פטר הי׳ בזמן רבינו תם, והי׳ שואל שאלות מרבינו תם, ורבינו חיים כהן בן חננאל תלמידו של רבינו תם והוא היה אבי אמו של הר״א מקוצי בעל הסמ״ג ככתוב בהגהות מיימוניות בפרק ח׳ מהלכות חמץ ומצה ובסמ״ג הלכות חו״מ סימן ע״ח, ורבינו יוסף פורת בנו של רשב״ם והוא רב פורת המובא כמה פעמים בתוס׳, ורבינו שמואל מאיבורא רבו של רבי פרץ, גם הרב רב יחיאל בר יוסף מפרים הי׳ בזמן הר״י הזקן והרב רב יצחק מקורביל בעל הסמ״ק הנקרא ספר עמודי הגולה. גם כן תלמידיו של הר״י וחתנו רבינו יחיאל הנ״ל הנקרא ג״כ בעל החוטם. והרב ר׳ יהודה החסיד שחבר ספר החסידים בן ר׳ שמואל מפארים וכן ר׳ קלונימוס הזקן בן ר׳ יצחק

[1]) רבנו משולם ששאל מר״ת הוא ר״מ בר נתן מנרבונא ומקום מושבו היה אז במולין בצרפת הצפונית. עיין מה שכתבתי אודות המו״מ שבינו ובין ר״ת במכ״ע „השלח" כרך ה׳ עמוד 164. ש. ב.

הזקן. ומחביריו של רבינו שמשון הי׳ רבינו יואל הלוי והרא״ם דהיינו רבינו אליעזר ממיץ, אשר חבר ספר יראים על המצות ובזמן ההוא היה רבינו אפרים, ובעל הסמ״ק היה תלמידו של רבינו שמשון ותלמידו של רבינו יהודא מפארים, כמו שכתב מהר״י קולון שרש קע״ה והתחיל לחבר הסמ״ק בתחילת האלף הששי, קרוב לע׳ שנה אחר חיבור הרמב״ם. והוא בעצמו כתב שבשנת תתק״צ היה בספרד להוכיחם. וגם רבינו ברוך בר יצחק מגרמיזא (וואָרמס) בעל התרומה הי׳ בזמן הסמ״ג.

בזמן ההוא היה גם הראבי״ה, דהיינו ר׳ אליעזר בר יואל הלוי ונקרא אבי העזרי ונקרא גם אבי יוסף על שם הספרים אשר חבר והראב״ן הי׳ זקנו כי ר׳ יואל היה חתנו של הראב״ן, והראב״ן היה תלמידו של רבינו שמשון וגם תלמיד מרא״מ, דהיינו ר׳ אליעזר ממיץ, ולפי זה היה רבינו יואל אביו חבירו של הרשב״א ושל ראי״ם. גם בזמן בעלי תוס׳ או קרוב להם היה רבינו ישעיה מטראני שעשה תוס׳ הרי״ד (דהיינו רבינו ישעיה דטראני) על קידושין ופירוש על תנ״ך וחבר ס׳ המכריע וכתב שו״ת ובנו היה רבי משה מטראני. וכתוב בשלשלת הקבלה, כי רבינו ישעיה היה באיטליא בטראני במלכות נעאפאלים ורבינו ישעיה האחרון היה בן בתו ונקרא ג״כ טיראני. ונמצא בספרים כי הרב ר׳ יצחק אור זרוע היה בזמן רבינו ישעיה הראשון, אמנם לפי הרשב״א בתשובותיו סי׳ תקע״א היה בזמן בניו.

## שמות רבנים מבעלי תוס׳ כפי סדר אלפא ביתא.

א. ר׳ אחאי גאון משבחא בעל השאלתות. הראב״ע בר״ה דף י״ג, בקידושין ל״ז ובתענית כ׳. הראב״ד שהשיג על הרמב״ם, תענית כ״ה, יומא י״ח. רבינו אברהם חמיו של ר׳ יהודה ברכות מ״ה. הרב אברהם שבת נ׳, ר׳ אברהם מברגויל ביצה ט׳, ר׳ אברהם הגר קרושין ע״א, ר׳ אברהם מאורליאנש מכות ו׳, ר׳ אברהם בר יצחק מכות י״ח, ר׳ אברהם בר מרדכי סוטה ה׳, ר׳ אברהם בר משה חולין ק״ו, ר׳ אבין חולין ע״ז, ר׳ אברהם מפיהם ע״א ז׳, ר׳ אהרן פסחים כ״ו, ר׳ אהרן מרעגענסבורג חולין ע״ז, ר׳ אושי׳ הלוי קדושין נ״ב, רבינו אלחנן בן הר״י בעל תוס׳ זבחי׳ מ״ד, רבינו אליהו הזקן ביומא י״ח, סוכה מ״ט, רבינו אליהו מאוריק יומא כ״ז, ר׳ אליהו צרפתי יומא י״ז, ר׳ אליהו בר שלמה ר״ה כ״ד, ר׳ אליהו בר יהודה ע״א ע״ב, ר׳ אליעזר ממיץ בזמן ר״ת שבת ל״ז, רבינו אליעזר בן ר׳ יואל

הלוי והוא הראבי״ה פסחי׳ ק׳, חולין מ״ז, ר׳ אליעזר הזקן שבת מ״ז, ר׳ אליעזר משזא יבמות צ״ג, כתובות נ״ח, ר׳ אליעזר מפאלירא ב״ב ע״ט, ר׳ אליעזר בר יהודא בעל הרוקח שבועות מ״ו (ונראה שהיה תלמידו של הרב רבי יהודה חסיד), ר׳ אליעזר מטגינצא (מיינץ) שבועות כ״ו, ר׳ אפרים תלמידו של הרי״ף פסחים ק״ה, ר׳ אפרים בר אפרים הגבור פסחי׳ ל״ו, ר׳ אפרים בר דוד ע״א ל״ט, ר׳ אשר מלוניל.

ב. ר׳ ברוך בר יצחק בעל ספר התרומה שבת מ״ח, ונראה שהיה תלמיד הר״י בתוס׳, ר׳ ברוך מארץ יון הובא בהגהות אשרי בפרק מי שמתו ומהר״מ הרקנטי.

ג. הרגמ״ה (ר׳ גרשון מאור הגולה) הובא בהרבה תוס׳ בפרט בע״פ באגרת בת מחלת.

ד. ר׳ דוד ממיץ ברכות ל״ז, ר׳ דוד ממילאן ע״א נ״ט, ר׳ דוד מינצבורג כתובות ד׳, ר׳ דוד מפרשא בכורות כ״ז.[1])

ה. רבינו האיי גאון בן ר׳ שרירא גאון, רבינו האיי בן נחשון גאון ע״ז נ״ט, הלל סוטה ט״ו.

ח. רבינו חננאל, רבינו חיים הכהן, ר׳ חיים בר מרדכי זבחי׳ ק״ז, ר׳ חיים בר יוסי מנחות פ״ז.

ט. רבינו טוביה ב״ק ס״ט, הר״י טרוטי תענית ג׳, ר׳ טרוייש סנהדרין י״ח.

י. רבינו יהודאי הגאון בעל מחבר הלכות גדולות, ר׳ יהודה חסיד כתובות י״ח, ב״מ ה׳. ר׳ יהודא בר ברזילי ברכות י״ז בעל מחבר ספר העתים ונקרא הנשיא רבינו יהודא אלברצלוני, ריב״ן, רבינו יהודה בר נתן (חתנו של רש״י) הובא במקומות רבות בתלמוד, והוא סיים לפרש מסכת מכות י״ט ע״ב עד סוף, ר׳ יהודה הכהן יומא ס״ו, חולין ל״א. ר׳ יהודה ממיץ יומא ז׳. ר׳ יהודה בר יום טוב יבמות פ״ד (בזמן הרשב״ם), ר׳ יהודה מקורביל כתובות י״ז, ר׳ יהודה מפרים ע״א כ׳, הר״י בר יצחק הלוי ערכין ג׳, הרב ר׳ יהונתן ע״א ח׳, ר׳ יונה שבת ל״ט, ר׳ יו״ט בר יצחק מנחות פ״ח, ר׳ יו״ט בר יהודה נזיר ל״ז, ר׳ יו״ט מיוני יבמות נ״ז, ר׳ יו״ט מפינלצו מנחות ק״ב, ר׳ יו״ט ערובין צ״ט, מועד ק׳ י״ח ויומא מ״ח, ר׳ יחיאל ברכות ל״ז ומ״ג, ר׳ יחיאל מפרים יומא י״ח, ר׳ יוסף בן מיגאש יבמות פ״ח, ר׳ יוסף טוב עלם פסחים ל׳, קט״ו, ר׳ יוסף בן ברוך שבועות מ״ו, ר׳ יוסף אחי הרב סנהדרין כ״ח, ר׳ יוסף דשליטן כתובות י״ג, ר׳ יוסף

[1]) אין זה אלא טעות שנכשלו בו הר״ר קונפורטי ובעל סה״ד עיין צונץ בספרו Zur Geschichte u. Literatur עמוד 49 בהערה. ש. ב.

מירושלים פסחים י״ז. קדושין ל״ד. ר׳ יוסף קלצון יומא מ״ה. ר׳ יוסף בר יו״ט כתובות ק״י. ר׳ יוסף פורת והוא רבינו פורת הנזכר במקומות רבות, וי״א שהוא בנו של הרשב״ם. ר׳ יוסף מאורליאנש שבת י״ב (בזמן ר״ת במבואר חולין צ״ט וקי״ב). ר׳ יוסף ממרזיליא ברכות נ״א. ר׳ יוסף מ״ק י״ח. ר׳ יוסף בר חיים ע״א ל״ה. רבינו יעקב בר מאיר מרומרוג דהיינו ר״ת. רבינו יעקב מקירביל הקדוש המקובל שבת כ״ז וס״א. ר׳ יעקב מקינון ברכות י״ב. נזיר מ״ג. ר׳ יעקב מאורליאנש במקומות רבות ואינו רבינו תם. כאשר טעו קצת חכמים. ר׳ יעקב ישראל בזמן ר״ת יומא מ״ו. כתובות צ״ח. ר׳ יעקב בש״ה יומא ד׳ ט׳. ר׳ יעקב מקוצי קדושין מ״ג וס״ז. ר׳ יעקב בר יהוצדק סנהדרין י״ט. ר׳ יעקב בר שמשון מנחות ס״ד. ערכין כ״ח. ר׳ יעקב בר אבין חולין מ״ו. רבינו יעקב הלוי במסכת קינים. ר׳ יצחק אלפסי. הריב״ם הוא רבינו יצחק בר מאיר מרומרוג אחיו של הרשב״ם ור״ת. ר׳ יצחק בר ברוך יומא ט״ז. ביצה ג׳. הריב״ם הוא ר׳ יצחק בר מרדכי. רבינו יצחק בר יהודה. ר׳ יצחק הלוי ביצה ק״ד. ר״י הנזכר במקומות רבים והוא רבינו יצחק הזקן בר שמואל והוא העקר מבעלי תוס׳ בן אחותו של ר״ת ורשב״ם והריב״ם. ונכדו של רבינו שמחה. יצחק בר שמואל. ריב״א הוא רבינו יצחק בר אשר הלוי (תשובת הרא״ש כלל מ״ה סימן י׳) והוא ג״כ העיקר מבעלי תוס׳. ריצב״א ר׳ יצחק בר אברהם משאנץ אחיו של רבינו שמשון והוא הנקרא ר״י הבחור. ר׳ יצחק אור זרוע תענית ג׳. ר׳ יצחק מליאון תענית ג׳. ר׳ יצחק הלבן יבמות ה׳. ר יצחק בר מנחם גיטין כ״א. ר׳ יצחק בר יצחק נזיר ט״ז. ר׳ יצחק מדנפירא שבת קמ״ג. ר׳ יצחק מסמפון ב״מ ל׳. ר׳ יצחק מהרפורט ע״א כ״א. ר׳ יצחק שניאור תמורה. ר׳ יקיר מקינון ע״א ס״ח.

כ. רבינו כהן צדק גאון סוכה נ״א.

מ. רמב״ם ברכות מ״ד. מנחות מ״ב. הר״ם דהיינו ר׳ מאיר מרומרוג חתנו של רש״י ואביו של רשב״ם ור״ת והריב״ם. הרמ״ה הוא רבינו מאיר הלוי מסכת תמורה. ר׳ מאיר ש״ץ ר״ה י״א. ר׳ מאיר בר קלונימוס משפירא סוטה מ׳. ר׳ מאיר מרוטנבורק עירובין ס״ו [בקורא הדורות לר״ד קונפורטי בהגהות ר״ד קסל]. ר׳ מאיר מבורגוניא מכות ד׳. ר׳ מכיר נדה ז׳ חבר אלפא ביתא המובא ברש״י כמה פעמים (הוא ספר השרשים). ר׳ מנוה חולין ק״ד ואולי הוא בעמ״ח ספר המנוחה. ר׳ מנחם ברכות מ׳. ר׳ מנחם מיוני ערובין ס״ח. יומא ו׳. ר׳ מנחם הקדוש חולין י״א. ר׳ מרדכי בר יצחק נדה ל״ז. ר׳ מרדכי ב״ב י״ט. ר׳ משה הדרשן סוטה ל״ו. ר׳ משה מנרבוני קדושין י״א. ונראה שהוא ר׳ משה הדרשן עצמו כי היה מנרבוני. ר׳ משה הכהן יבמות י׳. ר׳ משה מקוצי בעל

הסמ״ג ברכות י״א. ר׳ משה מדיניסבורג יבמות ס״ח. ר׳ משה מאבורא ברכות כ״ו. ר׳ משה מפנטיזא יומא מ׳ וס״ד. ר׳ משה ברכות כ״ט, מ״ד, ונראה שהוא הרמב״ם הנ״ל. ר׳ משה נבריש פסחים ל״ד. ר׳ משה אלברט ברכות נ״א. ר׳ משה ר״י בן מרנא יעקב סוטה מ׳ ואולי הוא בנו של ר״ת. ר׳ משה מבהיים שבת קל״ו. ר׳ משה מפויישטוש ע״א ל״ז. ר׳ משה מבוגריש חולין פ״ב. ר׳ משולם חבירו של הר״ת בר פלוגתיה ואינו בן רבינו קלונימוס המובא גיטין נ״ד סוטה ח׳.

נ. ר׳ נחשון גאון, ר׳ ניסים גאון, ר׳ נתן בעל ערוך, ר׳ נתנאל תענית ג׳, ר׳ נתנאל מקינון ביצה ג׳, ר׳ נתן האופציאל תענית ט׳, ר׳ נתן מדודיא זבחים ס״ג. ר׳ נתן מנחות צ׳, מהר״ן סנהדרין י״ח. אפשר כי הוא רבינו ניסים.

ס. ר׳ סעדי׳ גאון ר״ה כ״ד, ריש גיטין, חולין קל״ד.[1]

ע. ר׳ עזרא הנביא גיטין פ״ח, והוא רבו של הרמב״ן, ר׳ עוריאל חגיגה י״ז, ר׳ עמרם גאון קידושין ל׳.

פ. רבינו פטר בזמן רבינו תם גיטין ח׳ ע״א, ע״א ע״ד, ר׳ פנחס ב״ב צ״ו, רבינו פרץ (הר״פ) חגיגה ה׳, ע״א ס״ח. עיין נזיר כ״ט. והי׳ עוד חכם אחר רבינו פרץ הכהן חבירו של הר״ן ורבו של הריב״ש.

ק. רבינו קלונימוס הזקן משפירא חולין מ״ז. רבינו קלונימוס אביו של רבינו משולם מנחות ק״ט. רבינו קלונימוס שבת ס״ה. רבינו קלונימוס איש רומי שהי׳ בקי בכל התלמוד ביצה כ״ד.

ר. רבנו רחבי׳ במסכת מעילה דף ח׳.

ש. ר׳ שבתאי נזיר נ׳. הר״ש מטריויש פסחים כ״ג. ר׳ שלמה בר מאיר פסחים ק״ה. ר׳ שלמה מרודום גיטין מ״ט. ר׳ שלמה בחור יבמות פ״ג שהוא ר׳ שלמה מווארדון גיטין נ״ב. רשב״ם, והוא ר׳ שלמה בחור בן יוסף ב״ק ל״ט. ר׳ שמואל מאבורא ביצה י״ד. ר׳ שמואל מווארדון שבת ל״ט. מ״ק כ״נ. ר׳ שמואל בן קלונימוס סוטה י״ב. שמואל בן אהרן מיונבילליא מנחות ח׳. ר׳ שמואל מראום חגיגה כ״א. ר״ש כהן פסחים ס״ח. ר׳ שמואל בן מנחם יומא מ׳. ר׳ שמואל בר שלמה פסחים ע״נ ויומא ע״ב והוא רבו של מהר״ם רוטנבורג. ר׳ שמואל חסיד משפירא זבחים ס״ח. ר׳ שמואל בר חיים יבמות ס״ה. ר׳ שמואל מאניוב יבמות פ״ב. ר׳ שמואל מקוצי קידושין כ״א. ר׳ שמואל בנו של רבינו אלחנן ערכין י״ח. ר׳ שמואל מלוניל תמור׳ י״ב. רבינו שמחה בר רבינו שמואל מויטרי שחבר ספר

[1]) War Vorsteher der Akademie zu Sora bei Babylon (Siehe Gesenius, Hebr. Grammatik S. 12).

מחזור ויטרי וספר דינים הנקרא סדר עולם (תשובת הרא״ש פ״ד סימן נ׳). והיה זקנו של הר״י בעל תוס׳ אבי אביו. רבינו שמחה משפירא. ר׳ שמעון הזקן יבמות נ״ה. ר׳ שמעון מיונבילליא ערובין כ״ד. רבינו שמעון מפיילירא עירובין ל״ב. ר׳ שמעון בן יונה ר״ה ל״ג. ר׳ שמעון מטיולי נדה נ׳. רבינו שמעיה תלמיד רש״י הובא בברכות ובן בתו של רש״י היה, והיה מפרש מסכת מדות. ר׳ שמריה נדה ס״ו תלמיד רש״י וחבירו של רבינו שמחה. רשב״א דהיינו ר׳ שמעון משאנץ בן אברהם אחיו של הריצב״א והוא פירש סדר זרעים וסדר טהרות על דרך תוס׳, היה חבירו של רבינו ברוך בעל התרומה, הוזכר בתוספ׳ סוף פ״ב בתמורה. ר׳ שמשון הזקן שבת נ׳ והיה זקנו של רבינו שמשון משאנץ. רבינו שמשון מקוצי ונקרא השר מקוצי ביצה ל״א. ר׳ שרירא גאון מנחות מ״ב. ר׳ שר שלום מנחות ל׳, חולין מ״ח.

**ת.** רבינו תם אשר כבר נתבאר בשם יעקב.

---

## תוספות שאנץ ותוספות טו״ך.

תוספות. הרב ר׳ מרדכי בספרו מביא כמה שמות של רבנים גדולים וכן בעל הגהות מיימוניות (בג״מ) שהיו קצת מהם קודם ב״ת וקצת בזמנם. ר׳ דוד בן קלונימוס מלוקא. ר׳ מאיר מאינגלטירא תלמיד רבינו שמשון. ריב״א הלוי הבחור שנהרג על קידוש השם. ר׳ ידידיה. ר׳ אליעזר מטוך. ר׳ יצחק מקינון. ר׳ שמשון מקינון. ר׳ מתתי׳. ר׳ יצחק בן טודרוס. רבינו יקיר. ר׳ משה מרעגענספורק. ר״י מלונדרא. רבינו יצחק בר פרץ. ר׳ אברהם מרעגענספורק. ר׳ יהודא ממגנצא [מיינץ]. ר׳ ברוך ב״ר שמואל בעל ספר החכמה. רבינו משה בר מרדכי. רבינו אפרים מבונא בר יצחק מבונא (Bonn). ר׳ יעקב בר יצחק הלסן [הלבן?]. הר״ש מבונבורג. ר׳ אליעזר בר שמואל חברו של ר׳ יואל הלוי. ר׳ שאלתיאל. ר׳ נתן. ר׳ יצחק בן אליעזר. ר׳ יעקב בר שמשון. ר׳ שלמה הבבלי שסידר ספר התפילות. ר״י קרקשינא. רבינו משלם הכהן. ר׳ אליעזר מווירדנא. ר׳ יצחק קרקושא. ר׳ יחזקאל. הר״ם נרבוני. ר׳ ענן בן מרינוס הכהן מפונטו. ר׳ אליעזר מטוליטולא. ר׳ פרץ הזקן. ר׳ פרץ בר אליהו. ר״ם מקינון. רבינו יקיר. ר׳ אליעזר ב״ר שמשון. ר׳ אליהו ב״ר מנחם. רבינו מנחם. ר׳ אליהו מלונטרא. ר׳ משה מווידבורג. ר׳ משה בר יוסף. ר׳ חזקי׳. ר׳ מנחם בר שמואל. ר׳ אבינדור הכהן (תלמיד מר׳ שמחה שפירא

ורבינו שמריה). ר' יוסף בר יצחק. ר' שלמה בר יצחק. רבינו מאיר. ר' כהן, רבו של הראב"ד. ר' שמואל דמשרוק, ר' יצחק ממרויש. ר' אברהם בר שלמה. ר' אליעזר מווירונא. ר' שמואל בר דוד. ר' שניאור בר יהודה. ר' אברהם בר יוסף. ר' שלמה בר היתום. ר' אברהם מפיזרו. ר' אליעזר מוואָרמס. ר' יצחק מדנפיירי. ר' יוסף ממטול. ר' אליעזר מנובלא. ר' שניאור הכהן. ר' שלמה בן אברהם. ר' יצחק בן יקיר. ר' משה ממגינצא. ר' שמואל בן אהרן הכהן. ר' דוד הלוי. ר' שמואל בר דוד הלוי. ר' ליאונטין הכהן. ר' טובי' מבורגוניא. ר' נתן בר מנחם אחיו. ר' אברהם בר יוסף. ר' יצחק ב"ר לוי. ר' ברוך. ר' יצחק בר משה מווינא. ר' אליעזר בר שמואל מווירונא. ר' שמחה בן יקותיאל. ר' ליאון בר שבתי. ר' יואל בר יוסי. ר' אליה בר שמעיה. ר' חננאל ב"ר יהושע. ר' משה בר אברהם. ר' בנימין בר יקותיאל הלוי. ר' שמעיה ב"ר שבתי. ר' אברהם בר אליהו. ר' אברהם ב"ר יוחנן. ר' שבתי בר זכריה. ר' פפולמון בר שבתי. ר' חושיאל בר יוחנן. ר' כלב בר יוחנן. ר' כלב בר שמואל. רבינו יצחק בר קלונימוס. מר יוסף ממדינת ליאון תלמיד ר' אלפס. ר' יאיר ב"ר מאיר. ר' יהושע בר הלל. ר' ישראל כהן. ר' עזריאל בר נתן. ר' יוסף הושעי' הלוי, ור' אהרן בר יוסף בזמן רבנו תם.

## דורות החכמים והפלוסופים.

### הרמב"ן.

אחרי תום דור כל בעלי תוס' קמו תלמידיהם אחריהם. בדורות האחרונים האלה, אם גם עוד קמו כהנה וכהנה חכמי הדת, ארזי הלבנון ואדירי תורה, עם כל זה כבר התערבו יחד חול בקדש. כי חכמת היונים הקדומים הרימה שנית את ראשה ותקיץ מתרדמה ארוכה ע"י הערביים, אשר העתיקו סופרים וספרים ללשונותם בגוייהם, ותתפשט החכמה היונית הזאת בכתב ולשון ערבית ואספמיה (שפאניען). ובמלבוש זה התפשטה החכמה הזאת גם בתוך עם היהודים ותהי להם דבר ד' וחכמת שמים למחקרי ארץ. ובמספר החוקרים האלה הרימו את ראשם חכמי שפאניא ואיטליא. ואלה הם ראשי הדורות האלה: בתוך הדור הראשון להם הסמוך לבעלי התוס' עלה והתעלה לשם ולתפארת אביר החכמים וארי הנבונים, רבינו משה בר נחמן גירונדי, הנקרא רמב"ן. רבותיו היו רבינו עזרא תוס' ב"ב כ"ח; ורבו בחכמת הקבלה היה רבינו

אליעזר בן ר׳ יהודה מגרמיזא בעל רוקח ונזכר תוס׳ שבועות מ״ז, ופירש ספר יצירה וספר יורה חטאים על ענין הכפרות. והרמב״ן היה שלם בכל החכמות וחבר ספרים הרבה ושיטות על כל התלמוד וספר שו״ת וספר תורת אדם וספר הזכות ושלחן ארבע ושער הגמול ואגרת הקדש ופירוש על שה״ש ופירוש מפואר על התורה וספר מלחמות ה׳ נגד ר׳ זרחיה הלוי על השגותיו נגד הרי״ף; ונלחם גם על רבינו אפרים תלמיד הרי״ף שהשיג על רבו. וגם השיג על ספר המצות לרמב״ם ז״ל. ומלבד חכמת תורתו היה גם כן מקובל גדול ופלוסוף וחבר ג׳ ספרים על קבלה, ספר הרימון, ואוצר החיים, ועדן גן אלקים וגם עשה פירוש על ספר היצירה, וחיבור דרוש ויכוח אשר דרש בברצלונא בועד גדול אשר התקבצו שמה והוא נצח אותם, ועלה לירושלים ביום ט׳ לחורש אלול שנת חמשת אלפים וכ״ז לב״ע ונפטר קרוב לשנת שלשים לאלף החמישי, והיה זקנו של הרלב״ג אבי אמו. ומחביריו רבינו יונה מגירונדי וגר בטוליטולה שפירש מסכת ברכות על רי״ף וחבר ספר שערי התשובה וספר היראה וזה רבינו יונה החסיד. ובתשובת הרמב״ן רפ״ד משיב תשובה בכבוד גדול לרבינו יונה. ורבו של רבינו יונה היה ר׳ משה בן שניאור, אמנם בספר היראה כתב רבינו יונה עצמו „וממורי הרב ר׳ שמואל בן שניאור שמעתי״ וכו׳. גם בדור ההוא היה רבי יונה בן אחי אביו של רבינו יונה וחבירו של הרשב״א.

## הרמ״ה הלוי.

ובדור ההוא היה רבינו טודרוס הלוי בן ר׳ יהודא הלוי הספרדי ובנו הרמ״ה דהיינו רבינו מאיר הלוי מטוליטולה המכונה אבולאפיאה והיה נשיא בטוליטולה וחבירו של הרמב״ן (תשובת הריב״ש סימן שצ״ב). והיה חכם גדול בתלמוד ובמסורה וחבר ספרים רבים וספרו מסורת סיג לתורה מפואר מאד. גם קרוב לזמן ההוא היה רבינו טודרוס הלוי בן אחיו של הרמ״ה וחבר גם ספר בחכמת הקבלה הנקרא „לפני ולפנים״ ורבו היה ר׳ יצחק מווינא.

גם היה אז ר׳ אברהם בן נתן הירחי שחיבר ספר המנהיג ומחזיק בדק. והיה בעת ההוא הנגיד ר׳ דוד בר מיימון בן רבינו אברהם בנו של הרמב״ם.

## הקמחיים.

בראשם ר׳ יוסף קמחי (הוא ריק״ם) ובנו ר׳ משה קמחי ור׳ דוד קמחי. ר׳ יוסף קמחי חבר ספר נגד המינים וקוראו ספר הברית וכתב פירוש על הנביאים. ור׳ משה קמחי עשה ספר מהלך שבילי הדעת על

הדקדוק. והרד״ק עשה פירוש על המקרא, וספר מכלול, וספר שרשים. בזמן ההוא היה באשכנז הקדוש רבינו יחיאל אשכנזי אביו של הרא״ש וגם ר׳ יהודה הכהן בן ר׳ משה הכהן הנקרא רמ״ך שעשה הגהות על הרמב״ם.

## מהר״ם.

הוא היה בעת ההיא והוא ר׳ מאיר ב״ר ברוך מרוטנבורג והיה רב גדול ומובהק וחבר שו״ת; והגהות מיימוניות חבר תלמיד אחד מפיו; והר׳ מרדכי (הלבוש) היה גם כן תלמידו. ומהר״ם היה תלמיד של ר׳ שמואל בר שלמה וי״א ר׳ שמואל בר מנחם (פסחים ע״ג, יומא מ׳), והיה גם כן תלמיד רבינו יצחק מווינא תענית ג׳, ע״א נ״ח, ובעל אור זרוע הנקרא ריא״ז.

בזמן ההוא היה ג״כ המקובל ר׳ יעקב בן ניקטאליא ור׳ מאיר אלמושרין אשר זכרו הרמב״ן בתשובה סימן רפ״ד בשם „השר הגדול החכם״, ובזמן מהר״ם היה בעל שבולי לקט, וחבירו ר׳ צדקיה ב״ר אברהם הרופא, ורבו היה ר׳ יהודה בן ר׳ בנימין הרופא. וגם הרב בעל מחבר ס׳ תניא היה במשפחת ר׳ צדקיה הנ״ל ונקרא ר׳ יחיאל, ונראה שהוא ר׳ יחיאל ב״ר יקותיאל ב״ר בנימין הרופא שחבר ספר מעלת המדות.

גם בדור הרמב״ן ורבינו יונה והרמ״ה היה הרב ר׳ אהרן הכהן מלוניל. והנה הרמ״ה חשב להשיג על הרמב״ם השגות רבות לפני ר׳ אהרן הנ״ל והשיבהו מרורות (עיין מגדל עוז פרק ח׳ מהלכות תשובה).

וכתב בעל שלשלת הקבלה ר׳ גדליה בן יוסף בן יחיאל שבדור ההוא היה החסיד והקדוש ר׳ אמנון אשכנזי שחבר פיוט ונתנה תוקף ופיוט תא שמע. אמנם נראה שמחבר הפזמון הזה היה ר׳ אפרים מבון.

## הדור הבא.

ואחרי הדור של הרמב״ן ורא״ה (ר׳ אהרן הכהן) והרמ״ה ורבינו יונה מגירונדי ומהר״ם ורד״ק ור׳ יחיאל אביו של הרא״ש וחבריהם קמו תלמידיהם. ובראשם:

## הרשב״א.

דהיינו רבינו שלמה בן אברהם בן אדרת מברצלונא והוא תלמיד מובהק של הרמב״ן ורבינו יונה (עיין תשובותיו תק״ז) והיה ג״כ תלמיד ר׳ יצחק בן אברהם. והרשב״א היה בקי בכל החכמות ועשה שיטות על כל התלמוד וגם עשה שאלות ותשובות עד אין חקר. וכתב ר׳ בצלאל אשכנזי בתשובותיו סימן ל״ח: והנה אנה ה׳ לידי קרוב לאלפים תשובות לרשב״א

ז״ל נוספות על אותם שנדפסו וגם אמר לי חכם אחד שראה שאלת כ״י לרשב״א כמו ששת אלפים תשובות ויותר; וגם עשה פירוש על אגדות שבתלמוד וחבר סדר תורת הבית וספר עבודת הקדש.

בזמן הרשב״א היה באשכנז ר׳ שמחה ב״ר מאיר ור׳ יצחק בן אליקים וכו׳ ור׳ שלמה צרפתי ור׳ ניסים והוא בעל הדרשות. ואינו רבינו ניסים שפירש הלכות הרי״ף. — ודע שרשב״א וכל בני ישיבתו החרימו לימוד הכמות החיצוניות מחכמת אריסטו. והחרם היה בשבת פ׳ דברים שנת ה״א ס״ה והיו חתומים שם קרוב למ׳ חכמים ובנו ר׳ יצחק ובראשם הרשב״א.

בזמן ההוא היה החכם המליץ הגדול הפלוסוף ר׳ ידעיה הפניני ב״ר אברהם בדרשי מאר״ן פרובינצא אשר השיב להרשב״א וכתב לו התנצלות גדולה בלשון צח ונקי מאוד כבתוב בתשובת הרשב״א מסימן ת״ד עד ת״ח. והוא חבר ג״כ ספר בחינת עולם אשר פירשוהו החכם ר׳ משה בעל שם טוב בן חביב הספרדי והחכם ר׳ יוסף פראנצים ויש עוד פירוש מהחכם ר׳ יצחק מונטישון. ובזמן הרשב״א היה ר׳ מרדכי קמחי ור׳ יצחק קמחי בנו. אשר הרשב״א כתב אליו תשובות. ומגדולי חביריו של הרשב״א היה רא״ה דהיינו ר׳ אהרן הלוי מטוליטולה והוא בן ר׳ יוסף הלוי והוא כתב ספר בדק הבית להשיג על ספר תורת הבית של רשב״א ז״ל. ור׳ אהרן הנ״ל היה מזרע הנשיאים הגדולים ותלמיד מובהק של הרמב״ן ורב גדול וחבר שטות על התלמוד והוא חבר ספר החנוך המפואר על המצות. ואחיו היה ר׳ פנחס הלוי, ובן אחיו ר׳ יצחק הלוי המובא בחידושי הריטב״א על קידושין; עוד היה בזמן הזה ר׳ אברהם מיימון ור׳ שלמה מיימון אחיו בני ר׳ דוד מיימון בן בנו של הרמב״ם. בזמן ההוא היה ר׳ מנחם לבית מאיר שכתב חידושים על כל התלמוד וספר מגן אבות וספר הבחירה וספר קרית ספר; וספר הבחירה הוא חיבור גדול כמו הרי״ף והיה חי בשנת ה׳ א׳ ס״ז בגירוש צרפת. גם היה בעת ההיא הרב הגדול ר׳ משה הפרחי בעל כפתור ופרח ספר מפואר ונחמד מאד. גם היה בדור הזה רבינו שם טוב מליאון שחבר ספר משכן העדות ואחרים. גם היה רבינו גרשון חתנו של הרמב״ן ואביו של הרלב״ג. גם בדור ההוא היה המקובל רבינו מנחם רקאנטי שחבר ספר פירוש התורה וספר פסקי הדינים וספר טעם המצות. ובדור ההוא היה ג״כ הרא״ש (רבינו אשר בן רבינו יחיאל האשכנזי) והרא״ש בא בשנת הגירוש של צרפת מאשכנז לספרד למדינת טוליטולה וקבלוהו לרב במתנות גדולות שהיו נותנים להם בכל שנה ושנה והיה תלמיד מובהק מרבינו מאיר ב״ר ברוך מרוטנבורג הנקרא מהר״ם, והוא כתב פסקים על התלמוד כמו שעשה הרי״ף ותוס׳ על התלמוד ע״ד התוס׳ ולא נדפסו, וספר שאלות ותשובות כמו אלף פסקים. ודע שבכל מקום שהרא״ש סותר

מפסקיו לתשובותיו נקטינן לפסקיו לפי שהם האחרונים והרשב״א מביא את הרא״ש בסי׳ שס״ו שס״ז עד תס״ו והרא״ש בתשובותיו מזכיר הרשב״א בכלל ב׳ סימן י״ד והרשב״א הי׳ יותר זקן מהרא״ש.

גם בזמן ההוא היה רבינו מרדכי האשכנזי מאֶסטרייך הנקרא ר׳ מרדכי שחבר ס׳ על הלכות הרי״ף והיה נכדו של הראב״ן וחתנו של רבינו יהיאל מפרים וגיסו של בעל הסמ״ק דהיינו הר״י מקורביל וגיסו של בעל הגהות מיימוניות ודע שהרא״ש ור׳ מרדכי ובעל הגהות מיימוניות היו שלשתן חברים ותלמידים של מהר״ם מרוטנבורג, גם תלמיד מהר״ם וחברם של אלו הרבנים היה ר׳ שמואל בר צדוק שחבר ס׳ תשב״ץ ר״ת תשובות שמואל בר צדוק.

גם בזמן הרא״ש היה ר׳ יצחק בר ישראל הנקרא ר׳ יצחק הישראלי בעל יסוד עולם ושער השמים וספר המלואים וכתב בעל היוחסין שר׳ אהרן הלוי נפטר בשנת ה״א י״ג ורשב״א בשנת ע׳ והרא״ש בשנת פ״ח.

אחרי הדור הזה של הרשב״א והרא״ש ובעל הגהות מיימוניות קמו תלמידיהם ודור הבא, וראשי הדור ההוא, ובראשם הריטב״א דהיינו רבנו יום טוב בר אברהם שעשה שיטות וחידושים על כמה מסכתות והמה בכתובים והיה חכם גדול ותלמיד מובהק מר׳ אהרן הלוי ומרשב״א.

חברו של הריטב״א היה בעל מגדל עוז שהיה תלמיד של הרשב״א והריב״ט (רבינו יוסף בר טוביה) וי״א שריטב״א חבר ס׳ מגדל עוז ואחרים אומרים שמחברו היה רבנו שם טוב בר אברהם בן הגאון הספרדי. וכן נראה באמת בעבור אמרו בקצת מקומות שחבר ס׳ כתר שם טוב והמופת בתשובת ריב״ש סי׳ קנ״ז ונראה שהוא רבינו שם טוב שחיבר הוידוי הגדול במחזור הספרדים במוסף של יוה״כ.

גם בדור ההוא היה רבינו בחיי בר אשר מזרגוסא אשר בספרד, שחבר ס׳ גדול על התורה וספר כד הקמח והיה תלמיד של הרשב״א. והוא אינו רבינו בחיי הראשון הדיין בן פקודה הספרדי, שהיה בימי הרי״ף.

עוד היה בדור הנ״ל ר׳ אברהם בן אסמיל תלמיד רשב״א, ורבו של רבינו ירוחם, עוד היה אז ר׳ יהושע בן שועיב שהיבר פירוש על התורה ור׳ חיים בר שמואל בר דוד שחבר ס׳ צרור החיים וס׳ צרור הכסף, עוד רבינו דוד הכהן ורבינו חזקיה מוורצבורג ורבינו שלמה בר יוסף בן עמיאל ר״י בטוליטולה.

גם היה מבני הדור הזה רלב״ג (רבינו לוי בן גרשון) נכדו של רמב״ן ובן בתו והוא חבר פירוש על כל המקרא וחמש מגילות והיה פילוסוף גדול וחבר ספר מלחמות ה׳ אשר השלים אותו בשנת ה״א פ״ט והוא היה זקנו של ר׳ שמעון בן צמח (רשב״ץ) דוראן אבי אמו. גם היה ר׳ עובדיה בר

דור שפירש קדוש החדש, ונראה שהוא עצמו המפרש של הלכות יסודי התורה של הרמב"ם. גם היו בדור ההוא בניו של הרא"ש והיו כלם תלמידיו והיו לו שמנה בנים זכרים, ר' יחיאל, ר' שלמה חסיד. ר' יעקב בעל הטורים, ר' יהודה, ר' אליקים, ר' משה, ר' אליעזר, ר' שמעון וכלם היו חכמים גדולים והגדול שבכלם והחכם מכלם היה ר' יחיאל. והוא ור' שלמה נפטרו בדמי ימיהם. ר' יעקב חבר ארבעה טורים ורמזים על המקרא ופסקי הרא"ש הנדפסים שנת ה' אלפי' מאה, וגם ר' יהודה בן הרא"ש היה חכם גדול והבר ספרים וישב על כסא אביו ומובא בטור א"ח סימן ת"ז, גם הב"י הביאו הרבה פעמים והוא היה חתנו של בעל הטורים ובשעת הגזרה קדש השם בטוליטולה הוא ואשתו ובנו וחמותו והרגו זה את זה.[1]

בזמנו היה ר' יוסף בן גיקאטליא מקובל ובעל ניסים והוא חבר ס' שער אורה ושערי צדק וספר שער השמים וס' מרכבת יחזקאל וס' גנת אגוז ואותו חבר בהיותו בן כ"ו שנה, ונראה שגם מחבר ס' כל בו היה בדור ההוא, לפי שזכר תמיד את הרא"ש ולא את בעל הטורים.

גם היה בדור ההוא רבנו ירוחם בן ר' משולם מארץ פרובינצא שחבר ס' אדם וחוה וספר מישרים והיה תלמיד מהרא"ש ושל ר' אברהם בן אסמיל.

גם בזמן ההוא היה ר' יצחק בן לטיף הספרדי, חכם כולל בחכמת הפילוסופיה ובקבלה והבר ספרים הרבה: ס' שערי שמים, וצרור המור, וגנזי המלך, ולפי תשובת הריב"ש סי' קנ"ז חבר עוד ס' רב פעלים ועוד פירש נאה על קהלת, וס' שערי שמים הוא כמו מורה הנבוכים ונחלק לד' שערים ונכבד מאד.

גם בימים ההם היה הר"ן ב"ר ראובן דהיינו רבינו ניסים מגירונדי שעשה פירוש על הרי"ף וחבר שיטות ודינים והידושים על התלמוד וספר שו"ת קטן. והיו לו שני בנים חכמים דון ראובן ודון חסדאי (תשו' הריב"ש שפ"ח) ואמרו שהיה תלמיד רבינו יונה והרמב"ן, אבל נראה שהוא תלמיד רבינו פרץ הכהן, שהרי בתשובותיו ס' ס"ג כתב עליו מורינו הרב הגדול וכו'. גם בזמן ההוא היה הרב דון וידאל די טולוזא מקטלוניא שעשה ס' משנה על הרמב"ם. וכתב מהר"י קארו בהקדמת ס' כסף משנה שזה הרב היה חבירו של הר"ן ב"ר ראובן. וגם בזמן ההוא היה הרב ר' מתתיה היצהרי שעשה ספרים ודרשות ופירוש על תמניא אפי ונדפס בסוף מדרש תהלים כנודע.

---

[1]) כבר הוכיח רשד"ל, כי לא נהרג ר' יעקב בעל הטורים על קדוש השם. ש. ב.

בזמן ההוא היה הרב ר׳ דוד בן ר׳ יוסף אבודרהם שעשה פירוש על סדר התפלה והיה תלמיד של בעל הטורים וגם הרב ר׳ יצחק מדורא בר מאיר שחבר ס׳ שערי דורא על דיני איסור והיתר. וגם היה ר׳ מנחם בן זרח הצרפתי שחבר ס׳ צדה לדרך, תלמיד של ר׳ יהודה בן הרא״ש ותלמיד ר׳ יהושע בן שועיב. וגם היה בזמן ההוא ר׳ יצחק שפרוט חכם ופילוסוף ומחבר ספרים רבים. גם היה בזמן ההוא ר׳ חסדאי בן קרשקאש שחבר ס׳ אור ה׳.

אחר הדור הזה של הריטב״א ובעל מגדל עוז ובניו של הרא״ש ורבינו ירוחם ורבינו פרץ הכהן ורבינו נסים וכו׳ קמו תלמידיהם. והנה ראשי הדור החדש ההוא הוא הריב״ש דהיינו רבינו יצחק בר ששת שכתב ס׳ התשובות המפואר והיה תלמידו של הר״ן ורבינו פרץ הכהן וגם תלמיד לר׳ חסדאי ככתוב בסימן קפ״ו וש״ע „ומורי החכם ר׳ חסדאי וכו׳״. והריב״ש נבחר לרב בזרקוסטא וא״כ היה בזמן השמדות והגזירות שהיו בשנת קנ״א בקטולוניא וארגאן אשר נהרגו שם כמה חכמים ובפרט ר׳ יהודה ב״ר הרא״ש ור׳ יצחק בר שושן. אז באו הריב״ש ור׳ מיימון בן סעדיה ור׳ שמעון דוראן בשנת קנ״ה אל ארץ אפריקא. וידוע שחביריו של הריב״ש היו בניו של הר״ן דון חסדאי ודון ראובן והריב״ש היה רב גדול ומובהק ובקי גדול בשאר חכמות. ור׳ שמעון דוראן הנקרא רשב״ץ היה תלמיד חבר של ריב״ש. והוא חבר ס׳ שו״ת גדול הנקרא תשב״ץ ר״ל תשובות שמעון בר צמח וספר מגן אבות וס׳ אוהב משפט (פי׳ על איוב) ופירוש אזהרות הנקרא זוהר הרקיע אשר השלים אותו בשנת ה״א קע״ז וחבר עוד י״ר ספרים קטנים וחידושים ופיוטים ודרשות. והיה בן בתו של הרלב״ג ובנו ר׳ שלמה בן רשב״ץ אשר היה רבו של ר׳ יוסי בן זמרן היה חכם גדול, ובנו של רב שלמה הנ״ל הוא רב צמח. ובזמן הריב״ש ורשב״ץ היה הרב הגדול על כל קסטיליא דון מאיר אלנואדיש תלמיד ר׳ יהודה בן הרא״ש והיה רופא המלך והעתיק ס׳ המדות לאריסטו ללשון הקודש. ובימים ההם היה ר׳ יוסף חביבא הספרדי הנקרא בעל נמוקי יוסף.

גם בזמן ההוא היה ר׳ מאיר בן אלדבי שחבר ס׳ שבילי אמונה והוא היה נכדו של הרא״ש. גם בזמן ההוא היה ר׳ שם טוב בן שם טוב מחבר ס׳ אמונות ודבר דברים קשים נגד הרמב״ם. אכן על כל דבריו של ר׳ שם טוב השיג הרב מהר״ם אלשקר בתשובותיו סימן קי״ז. ור׳ שם טוב הנ״ל נפטר בשנת ק״ץ. ובנו חכם גדול ר׳ יוסף בר שם טוב חבר ס׳ עין הקורא ובנו החכם ר׳ שם טוב הוא חבר פירוש על ס׳ המורה. גם בזמן

ההוא היה ר׳ יוסף אלבו מעיר שוריאה שחבר ס׳ העקרים בשנת קפ״ה והוא היה תלמיד מר׳ חסדאי קרשקאש כמו שכתב בכ״ו לראשון.

גם היה בימים ההם הרמב״ם (ר׳ מנחם מערזעבורג) ממדינת זאכסען והר״י ווייל בתשובותיו מספר בשבח תורתו וחכמתו. ובאשכנז היה אז ר׳ יעקב מולין, ור׳ אהרן ור׳ ישראל אשכנזי הנקרא ר׳ ישראל איסרלין שחבר ס׳ תרומת הדשן על רש״י וביאורים על התורה, ור׳ יעקב הלוי הנקרא מהר״י חבר שו״ת, וגם הרב ר׳ משה הלוי ממינץ שחבר ספר שו״ת ומהר״י ווייל והרב ר׳ ישראל מווירונא שחבר שו״ת אשר לא נדפסו והר״י לוי מינץ שחבר שו״ת. גם היה בעת ההיא ר׳ ישעיה הלוי ב״ר יוסף הלוי בארץ תלמיסאן תלמיד ר׳ יעקב האשכנזי וחבר ס׳ הליכות עולם בענין כללי התלמוד ובעבור גרושין ברח לעיר טוליטולא בשנת ה״א רכ״א.

גם הי׳ בעת ההיא ר׳ יוסף חיון מליסאבון שחבר ס׳ מילי דאבות על פרקי אבות ופירוש על נביאים וכתובים.

גם היה אז ר׳ יעקב ברוך מלינדא אשכנזי בן ר׳ יהודא לינדא שחבר ס׳ האגור וחברו באיטאליא. גם בזמן ההוא היה הרב ר׳ יואל בן שועיב מארגוניא שחבר ס׳ עולת שבת (דרושים על התורה) וס׳ פירוש על איוב הנקרא עין משפט וביאור מגילת איכה, והיה תושב בעיר תטילא במלכות נאווארא וחבר עוד פירוש על תהלים בשנת רמ״ט.

מגדולי תלמידיו של ר׳ יעקב קנפנטון היה ר׳ יצחק די ליאון המובא במה פעמים ברב״י טוא״ח והוא חבר ס׳ מגילת אסתר על י״ד שרשים שכתב הרמב״ם על מנין המצות, וקראו את ר׳ יצחק הנ״ל בשם איש אלקים ורב הקדוש ואביו היה ר׳ אליעזר ב״ר שלמה הספרדי בן צור. והשני מתלמידיו היה רב ר׳ יצחק אבוהב בעל ספר מנורת המאור אשר נפטר בפורטוגאל ה״א רנ״ג וחי ס׳ שנה. והשלישי מתלמידיו היה ר׳ שמואל ואלנסי, חי כ״ג שנה ואביו היה ר׳ אברהם ואלנסי. ור׳ יצחק אבוהב חבר עוד ב׳ ספרים ס׳ ארון העדות ושלחן הפנים, ועשה עוד ביאור ע״פ רש״י על התורה וביאור על הטור א״ח. ומהר״י אבוהב הנ״ל היה חשוב מאד בעיני המלך פורטוגאל מפני גודל חכמתו. בזמן הזה היה הרב מהרי״ק דהיינו ר׳ יוסף קולון הצרפתי והיה דר בעיר מנטוא. ור׳ יהודא הנקרא מסיר ליאן הי׳ בר פלוגתא דמהר״י קולון שחבר ס׳ נופת צופים (ריטוריקון) ובנו היה ר׳ מסיר דוד שחבר ס׳ תהלה לדוד.

ובזמן מהר״י קולון היו עוד רבנים רבים אשר הריצו אליו אגרותיהם בשאלותיהם והנבחרים בהם היו ר׳ אהרן, ר׳ אשר המכונה ענשבן, ר׳ שמואל מוריינא, ר׳ יעקב מייסטרו, ר׳ שמעון כהן, הר״ם סגן לויה, ר׳ יעקב מרגליות, ר׳ אברהם, ר׳ עובדיה מברטנורא ונראה שהיה תלמידו. ר׳

יצחק אליבורגא, ר׳ יעקב לוי, ר׳ יצחק שטין, ר׳ אהרן פפנהיים, ור׳ יצחק הנ״ל כתב הגהות על הסמ״ג, ור׳ ישראל ווירונא (ובזמנו נפטרו מהר״י איסרלין ומהר״י ווייל), ר׳ אברהם ב״ר יחיאל, ר׳ מרדכי נתן (בעל ס׳ יאיר נתיב) ר׳ אשר הכהן, ר׳ שמעון הכהן ור׳ יוסף הלוי.

והנה בימים ההם היו הרב ר׳ יהודה ליב מינץ אשכנזי ובנו הרב ר׳ אברהם הלוי מינץ מתושבי עיר פאדוא, ור׳ אברהם זה היה חמיו של מהר״ם פאדוא (שנת ה״א רנ״ב) וכתב ר׳ יהושע שונצינו ז״ל: „ואל תשיבני מדברי מהר״י מינץ סג״ל, שעם היותו בלי ספק מופלג בחכמה ובזקנה קבלנו מרבותינו שאין חכמתו ופלפולו ניכר מתוך פסקיו, שיותר גדול היה כפלי כפלים ממי שפסקיו מורים עליו, כי היה אשכנזי וכל אשכנזים בטבעם הם עלגי שפה וכבדי לשון ואין כח בהם לבטא בשפתים ולא לכתוב בקולמוס העומק השוכן תוך לבם ולא יבינם אלא מי ששמע אותם וקבע בישיבותיהם עידן ועידנים״ עכ״ל. ורבי אליהו מזרחי בתשובותיו סי׳ נ״ו מפליג ממהר״י מינץ עד להפליא וכתב עליו שהיה כ״כ מאור גדול עד שאין כח בעינים לראותו מחוזק אורו וזהרותו וכ׳ וכ׳ ותכהנה עיניו (של המתחזק נגדו כדי להסתכל בו) מראות וכו׳. גם ר׳ אברהם בר׳ שמואל בר אברהם זכות הנקרא זקוטי שחבר ס׳ יוחסין והוא היה תלמידו של מהר״י אבוהב ובימיו היה הרב מפורטגאל ר׳ שלמה אלעמי שחבר אגרת המוסר והיה נלחם עם פלוסופים דבני עמנו שלא ילמדו חכמת פלוסופיה כלל.

ובימים ההם בשנת ה״א רנ״ב היה הגירוש ממלכות ספרד ופורטוגאל, וקסטיליען, זיציליען, זיביליען, מאיורקא וכל סביבותיהם, כמו שכתוב בהקדמתו של הרב דון יצחק אברבנאל, ובפרט בספרו מעיני ישועה, פירוש על דניאל, והיה זה תחת ממשלת פערדינאנד ואיזבעללא.

גם בזמן ההוא היה הרב המקובל ר׳ יהודה חיים שחבר ס׳ פירוש מלאכת אלקות לר׳ פרץ הכהן הנקרא מנחת יהודה.

והיה אז בעיר מנטואה החסיד ר׳ יוסף יעב״ץ שחבר ס׳ אור החיים נגד הפילוסופיה וחכם אחד מבני בניו ר׳ יצחק יעב״ץ חבר ס׳ תורת חסד, וס׳ חסדי אבות על מסכת אבות וס׳ יפיק רצון, גם היה בזמן ההוא הרב הכולל הפילוסוף אלקי ר׳ יצחק ב״ר מאיר עראמה בן ר׳ משה ב״ר מאיר בן עראמה שחבר ס׳ עקידת יצחק ונקרא מטעם זה בעל עקידה וחבר עוד ס׳ חזות קשה. ובנו ר׳ מאיר בר עראמה הוא הרב המאירי, חכם גדול כתב פירוש על תהלים הנקרא מאיר תהלות ונקבר בשלוניקי, וב״י הביאו בס׳ תפ״ו ומובא גם כן ברשד״ם ובנו ר׳ יעקב בן עראמה היה חכם גדול. גם היה בזמן ההוא רבינו עובדיה מברטנורא מפרש המשניות. באחד מגלילי איטאליא מקום מושבו התחיל לעשות חבורו ובירושלים סיים אותו

והיה תלמידו של מהר"י קולון ונפטר ר"צ בירושלים כפי דברי בעל שלשלת הקבלה. — גם בדור ההוא היה ר' מאיר הגבאי המקובל וחסיד, שחבר ס' מראות אלקים בחכמת הקבלה ונקרא ספר עבודת הקודש, וס' תולעת יעקב, ודרך אמונה, בשנת ה"א רצ"א השלים הספר הראשון, וספר השלישי בשנת רצ"ט. בשנת הגירוש היה נער קטן בן י"א או י"ב שנים. גם הרב ר' יצחק קארו דודו של מהר"י קארו היה בזמן הגירוש.

ובזמן ההוא של הגירוש היה בעיר קונסטנטינא הרב מהרא"ם, דהיינו ר' אליהו בר אברהם מזרחי, והיה חכם גדול בכל החכמות ככתוב בתשובותיו סי' נ"ו ונדפס עוד חלק מתשובותיו הנקרא מים עמוקים ועוד חבר ספר ביאור גדול על ס' רש"י על התורה וחבר עוד ביאור על ספר הסמ"ג ועוד ס' אחד בחכמת המספר וגם ביאור על ס' הגדול הנקרא אַלמגיסטי שהיא חכמת תקופות ומזלות ככתוב בתשובותיו סימן ה' שהיא חכמה מפוארה מאד והיה תלמיד של רבינו אליהו הלוי.

גם בזמן הרב המזרחי היה הרב והנגיד הגדול ממצרים וגם מירושלים ר' יצחק הכהן שולל המובא בתשובת המזרחי סי' נ' ואשר נפטר כבר בזמן מהרי"ל בן חביב כמובא בתשובות מהרי"ל בן חביב סי' צ"ה. ור' יצחק הנ"ל מובא גם בטור א"ח סימן ס"א בבית יוסף. גם בזמן המזרחי היה הרב הכולל ר' משה בר יצחק אלאשקרא, דיין במצרים ונזכר בתשובות מזרחי בסי' ח' ומובא גם בכסף משנה בפ"ו מהלכות יסודי התורה וכתב עוד ס' גאון יעקב. גם בזמן גירוש ספרד היה בתוך הרבנים הנגרשים משם הרב ר' יעקב בן חביב אשר חבר ס' עין יעקב, וגם עשה ביאור על טור או"ח וטור י"ד והיה תלמיד של ר' שמואל וואלנסי, ובזמן מהר"י בן חביב הנ"ל היה שם בשלוניקי ר' שלמה טיטאצק אביו של מוה' יוסף טיטאצק, ור' אליעזר השמעוני והאחרון נפטר ב' תר"צ. ונראה כי הוא בנו או נכדו של ר' שמעון אשכנזי ראש הדרשנים בק"ק פ"פ שחבר ס' הילקוט.

גם בזמן המזרחי היה הרד"ך דהיינו רבינו דוד הכהן בן ר' חיים מקרפו שחבר ס' שו"ת. גם בזמן ההוא היה הרב ר' יעקב המכונה בי רב, וגם הוא היה בזמן גירוש קסטיליא ומגדולי תלמידיו של ר' יצחק אבוהב ולכך כשמביא ב"י בטור א"ח אומר: כתב רבינו הגדול מהר"י אבוהב. בעבור שהיה רבו של רבו והלך מקסטיליא למצרים ומשם לצפת וישב הרביץ תורה וחבר ס' תשובות וגם על שיטות התלמוד. ובזמנו היה שם בצפת הרב ר' שלמה סיריליו (עי' תשובת רשד"ם חלק א"ח וי"ד סי' מ' ומ"ב) ור' שלמה הזה עשה פירוש על ירושלמי כמו שכתוב בתשובות ר' בצלאל אשכנזי סי' א' דף ד'. גם בזמן הגירוש הזה היה החכם הגדול בחכמת הדקדוק ר' אברהם דבלמוס בן ר' מאיר דבלמוס אשר חבר ספר

מקנה אברם. גם בזמן ההוא היה ר' שמואל בן סירילייו הזקן אשר חבר ס' כללי שמואל והיה חתנו של ר' יצחק אבוהב ותלמיד של ר' יצחק דיליאון. ובזמן ההוא היה בקונסטנטינא ר' יוסף המון רופא לשולטאן סלים וכן ר' משה בנו בשנת רע"ד. וידוע שבעת ההיא היתה מרידה נגד השולטאן ונגד היהודים דשם וקדשו צום ור' שלמה סירילייו הזקן ירד לפני התיבה והתפלל ובו ביום נהרג השר הרשע (שולטאן אחמד) המורד. ובעת ההיא היה השר המרומם החכם השלם ר' אברהם קאסטרו (אבי אביו של הרב הגדול ר' יעקב קאסטרו) שהיה ממונה מהשולטאן על המכס והוא הלך אל עיר קונסטאנטינא בעסק המרידה הזאת לבטלה והשולטאן נתן לו מתנות גדולות ונשאו על כל ארץ מצרים. ויתר הדברים כלם הלא הם כתובים על ספר מגילה, אשר תקנו חכמי הדור על הנס הגדול הזה וקוראים אותו בכל שנה ושנה בכ"ח באדר בק"ק מוסתערב ועושין אותו יום משתה ושמחה וקוראים אותו פורים של מצרים.

---

## ואלה שמות הרבנים אשר היו בזמן ר' אליהו מזרחי.

ר' דוד יחייא, והוא בן דון שלמה בן יחייא מן המגורשים. והרב דון דוד הנ"ל היה חכם גדול בכל החכמות והוא חבר ס' לשון למודים על דקדוק ומלאכת השיר וס' תהלה לדוד ועוד ס' על דיני טריפות ובדיקת הריאה כמובא בב"י בטור י"ד בהרבה מקומות, והוא היה אביו של ר' תם בן יחיאל בעל ס' תומת ישרים. הר"מ אלשקר ממצרים. הר"י בן חביב. ר' אליהו הלוי. ר' מנחם קבולי. ר' אלעזר השמעוני. ר' שלמה קבליירו משלוניקי. ר' אברהם בן יעיש. ר' יהודה בן בולט. ר' גרשון בון פצו בר פלוגתיה של מהר"י מינצ"י. ר' יעקב פיירו. ר' אברהם סבע מאדריא־נופול שחבר ס' צרור המור על התורה ע"ד הקבלה. ר אברהם צרפתי בר פלוגתיה של מהרי"ל בעל חביב. ובזמן מהר"י בי רב היה ר' דוד בן שושן. ר' אברהם בן נחמיאש. מהר"ם אלשקר ממצרים. ר' שמואל בן סיר. מהרי"ל בן חביב. וכתוב בתשובת מבי"ט סי' ק"נ כי רבו הרב מהר"י בי רב נפטר בליל שבת בר"ח אייר שנת ה"א ש"א.

---

## ואלה שמות הרבנים בזמן מהרי"ל בן חביב.

ר' אברהם בן ר' שלמה צרפתי ור' אליעזר השמעוני. ר' משה אלבילדא. ר' שמואל הלוי ממצרים וכו' הרדב"ז. ר' יצחק דון דון. ר' מאיר עראמה. ר' משה קאסטרו.

בזמן ההוא היה ר׳ אליהו הלוי הבחור האשכנזי המדקדק הגדול שחבר תשעה ספרים כנראה מספר התשבי שלו, ובדור ההוא היה ר׳ תם בן יחייא רופא השולטאן שולימאן, והיה חכם בתורה ובדת הישמעאלים עד אשר שופטיהם התייעצו עמו ונתן לו ולבניו ארוחת המלך. והיו לו שני בנים, ר׳ יוסף שהיה משנה למלך, והשני ר׳ גדליה. והספרים הרבים אשר חבר ר׳ תם הנ״ל נשרפו בשריפת קונסטאנטינא. ובימי ר׳ תם הנ״ל היו ר׳ יוסף טיטאצק, ר׳ שמואל עוזיאל, ר׳ אשר גרשון משלוניקי, הר״י קארו, ר׳ שלמה סיריליו, ור׳ משה הלוי בן אלקבין מצפת והוא אביו של בעל מנות הלוי, ור׳ שלמה קאבליירה, ור׳ אליהו קאפסאלי מקאנדיא. ר׳ אליהו הלוי, ר׳ אליהו מזרחי, ר׳ יום טוב הכהן מאדריאנופול וכו׳, ר׳ יוסף ן׳ ווירגא, ר׳ יהודא הצדיק, ר׳ דוד וויטאל, ר׳ חיים עובדיה משלוניקי.

והנה בזמן הזה היה בעיר שלוניקי ר יוסף טיטאצק בן ר׳ שלמה טיטאצק והיה רב גדול וכתב פסקים רבים ולא נדפס מהם כי אם מעט מזער הנמצא מפוזר בפוסקים אחרונים וחבר ס׳ פורת יוסף על קהלת וס׳ מגילת אסתר ופירוש על דניאל ועוד חבורים כמובא בבית יוסף י״ד ס״ה ועוד בכמה מקומות והיה חבירו של מהרי״ל בן חביב.

ובדור ההוא היה בגליל מוריאה בעיר ארטאַ ר׳ בנימין בן מתתיהו שחבר ס׳ בנימין זאב והוא היה חמיו של ר׳ שמואל קלעי בעל משפטי שמואל. בימיו היה ר׳ יוסף טיטאצק, ר׳ דוד כהן מקרפו, ר׳ שלמה כהן בן אדרת, ר׳ שמואל ן׳ שועיב בן ר׳ יואל ן׳ שועיב, ר׳ שמואל אלמושנינו, ור׳ אליעזר המכונה בענדיט אקסילראד אשכנזי, ר׳ גרשון מזרחי בנו של ר׳ אליהו מזרחי, ור׳ אליהו הלוי, ר׳ תם, ן׳ יחייא, ר׳ שבתי הכהן, ר׳ אברהם ירושלמי, ור׳ אברהם מבית חזון.

בזמן ההוא היה ר׳ מאיר בן ר׳ יצחק קצנאילנבוגן הנקרא מהר״ם פאדואה חתנו של ר׳ אברהם מינץ ובנו של ר׳ מהר״י מינץ, וגם כתב הגהות על הרמב״ם. ובימיו היו ר׳ נתן אשכנזי ור׳ עזריאל דיין, ר׳ משה אלשקר, ר׳ אליהו קאפסלי, ור׳ דוד וויטאל, ר׳ עובדיה ספורנו. מהר״ם פאדואה (נפטר בשנת ה״א שכ״ה) ובנו של מהר״ם פאדואה (ר׳ שמואל יהודה), ר׳ יוסף אבויב. קרוב לדור הזה וסמוך לכל הרבנים האלה קם דור אחר, וראש הדור ההוא היה הרב הגדול רבן של כל ישראל ר׳ יוסף קארו בן ר׳ אפרים בן ר׳ יוסף בן ר׳ אפרים קארו שהיו אבותיו מיוצאי גירוש ספרד (עי׳ בב״י טור א״ח צ״ז ובהלכות לולב תרנ״א), וחמיו של ב״י היה ר׳ יצחק סבע, שכן כתב בא״ח סימן תכ״ה, ותחלה היה בעיר ניקו־פולים, ומספרים כי בהיותו שם נאמר לו על פי המגיד לילך לארץ ישראל לעיר צפת והלך בתחלה לאדריאנופול ושם התחיל לחבר את

החיבור ב"י וכדברי הרב עצמו בחתימת טור אה"ע: התחלתי באדריאנופול רפ"ב ושלמתי בצפת הבק"ר [כלומר שנת ה' ש"ב] אור ומהדורא תנינא עד די"ש. נמצא שבכ' שנה עשה חיבור ב"י ושתים עשרה שנה התעסק בהגהה ובמהדורא שניה ובין הכל ל"ב שנה.

---

## ואלה שמות הרבנים בזמן ההוא:

ר' יוסף טיטאצק, ר' יוסף קארו, ר' אברהם לבית חזון, ר' שמואל עוזיאל, ר' יעקב סבע, ר' יעקב צרפתי, ר' שם טוב אלחנטי, ר' משה בן ישיש, ר' שמואל אלמושנינו, ר' שמואל טיטאצק. והיה הב"י אחרי לכתו לצפת תלמיד מובהק למהר"י בי רב, והרב"ץ שם תורה הרבה והעמיד תלמידים רבים, גדולים בחכמה ובמ"ט וחבר ספרו ב"י על ארבעה טורים, והקיצור בש"ע ופירוש כסף משנה על הרמב"ם, וספר שו"ת על דיני א"הע, ורבים ספרו שהבר תשובות גם על שלש טורים אחרים, וכנראה מהקדמת בנו ר' יהודה קארו ז"ל לתשובת אביו ז"ל. ועוד חבר ס' בדק הבית הגהות על ב"י וספר כללי תלמוד שהם פירוש על ספר הליכות עולם וספר מגיד מישרים, שהם סתרי תורה וכדומה אשר גלה לו המגיד, והב"י חזר על התלמוד ג' פעמים. ימי חייו פ"א שנה ונפטר יום ה' י"ג ניסן ה"א של"ה ליצירה.

ומגדולי חביריו היה ר' משה בר יוסף מטרני הנקרא הרב מבי"ט והוא מזרע רבינו ישעיה האחרון, והרב ר' משה הנ"ל היה ג"כ תלמיד מהר"י בי רב; והיה ג"כ דיין בצפת איזה שנים כמו שהעיד בנו ר' שלמה מטרני בהקדמתו לספר תשובת המבי"ט ונפטר בשנת ה"א ש"ם [סימן: מש"ה עבדי מת] ליצירה והיה לו עוד בן ר' יוסף מטרני שחבר ס' צפנת פענח והרב מבי"ט חי פ' שנים.

עוד מגדולי חביריו של ב"י היו: ר' אברהם שלום, ור' אליעזר שלום הוא זקנו של ר' שלמה הלוי בן אלקבץ, עוד מחביריו היו ר' יוסף סאגים ור' יצחק מסעוד.

והנה היה בזמן ההוא בצפת הרב ר' שלמה אלקבץ ב"ר משה הלוי בן אלקבץ מקובל גדול ורבו של מהר"ם קורדובא, וחבר ס' מנות הלוי פירוש על אסתר שנת רפ"ט, ועוד חבר פירוש על רות ס' שרש ישי בשנת שי"ג ליצירה ועוד ס' אילת אהבים על שה"ש וס' נעים זמירות על תהלים וס' ברית הלוי על חכמת הקבלה והיה משלוניקי, ותלמיד ר' יוסף טיטאצק. גם בזמן ההוא היה בצפת המקובל ר' משה קורדווירא אשר חבר כמה

ספרים בחכמת הקבלה, ס׳ פרדס רמונים, אור נערב, פי׳ תפלות על ר״ה וי״כ וס׳ עבודה ע״ד הקבלה וס׳ אלימה והוא בכ״י, ועוד חבר ס׳ גדול פי׳ על הזהר וקרא שמו אור יקר ג״כ בכ״י. וכתב בנו ר׳ גדליה קורדווירא שאמו אשת מהרמ״ק היתה אחותו של ר׳ שלמה הלוי אלקבץ, וכתב עוד שם כי אביו נפטר ה״א ש״ל ליצירה. ובדור ההוא היה ג״כ ר׳ יוסף הנקרא התנא הגדול בהיות ששנה תמיד המשניות בניגון. ובזמן ההוא היה במצרים הרדבא״ז דהיינו ר׳ דוד בן אבי זמרה שהעמיד תלמידים רבים כלם חכמים גדולים וכתב יותר מב׳ אלפים פסקים ולא נדפסו מהם כי אם ג׳ מאות, והלך ממצרים לצפת ושם כבדו הב״י מאד מאד, ואומרים שחי ק׳ שנים. גם היה בזמן ר׳ יששכר משושן בעל ס׳ תיקון יששכר והיה תלמיד מהר״ל בן חביב. והיו בזמן מהר״י קארו: ר׳ שמואל ב״ר משה הלוי, ר׳ יוסף בן צייאה והוא מרבני דמשק, ר׳ יהודא חן מקנדיא, ר׳ אברהם בן אשר, ר׳ משה אלשיך שהיה תלמיד הב״י עם ג׳ חביריו ר׳ אברהם בן אשר ור׳ ברוך ור׳ משה סעדיה — אשר כתבו כל אחד מהם פסקים לעזרת רבם הב״י והקשו קושיות נגד ר׳ משה טראני. והיו עוד בעת ההיא ר׳ מרדכי קלעי ור׳ ישראל בן ר׳ מאיר והוא ר׳ ישראל קוריאל ור׳ יצחק די וולונסיא מרבני מצרים וכמוהו ר׳ משה דמוהי ור׳ יעקב סמו״ט (ר״ת סור מרע ועשה טוב) והוא ר׳ יעקב פירמונט, ר׳ אברהם אלשקר בנו של מהר״ם אלשקר, ר׳ אברהם ירושלמי, ר׳ יו״ט ביבאס, ר׳ יצחק דודו של ב״י. ר׳ אברהם בן אשר הנ״ל נראה שחיבר פירוש על מדרש רבה הנקרא אב״א (אברהם בן אשר).

והרבנים בזמן של מהר״ב מבי״ט והובאו בתשובותיו: ר׳ יוסף בן זמרון שהיה תלמיד ר׳ שלמה ב״ר שמעון בן צמח, ר׳ יעקב בי רב, מהר״ל בן חביב, ר׳ אליהו קפסלי, ר׳ שלמה אלקבץ, הרדבא״ז, ר׳ יעקב קיראל, ר׳ שלמה חזן, ר׳ ישועה, ר׳ יוסף קארו, ר׳ אליעזר בן יוחאי, ר׳ שמואל בן ווירגא, ר׳ אברהם אפומדו, ר׳ משה נגארה מדמשק אביו של החכם המשורר ר׳ ישראל נגארה הנקרא בעל זמירות ישראל, ואשר חבר עוד ס׳ שארית ישראל ולא נדפס, ואביו ר׳ משה חבר ס׳ על פי׳ רש״י על כל המצות וקראו לקח טוב. ר׳ יצחק עראמה, ר׳ יוסף קורקוס, ר׳ שמואל די מודינא.

עוד היו בימי הרב מבי״ט מבלעדי הרבנים הנזכרים למעלה בחיי ב״י, ר׳ אלישע גאליקו, ר׳ יצחק אדרה, ר׳ משה פרובינצאל, ר׳ יצחק דלטש, וכמה רבני איטליה ובתוכם ר׳ יחיאל אשכנזי חסיד ומקובל במ״ת ס׳ היכל ה׳, ר׳ אברהם די בוטו משלוניקי, ר׳ יעקב בן תבון, ר׳ בצלאל אשכנזי מרבני מצרים, ר׳ יעקב קאסטרו.

ובשלוניקי היה בזמן ההוא הרב מהריב״ל, דהיינו ר׳ יוסף בן לב וכתב עוד חבורים על כמה מסכתות הש״ס וכמה פוסקים ראשונים ואחרונים, ובימיו היו ר׳ חיים באסן, ור׳ חיים אלפועיל, רבינו רודוס, ר׳ יצחק מקאנדיא. גם היה בדור ההוא בשלוניקי מחביריו דמהריב״ל הרב מהרשד״ם, (ר׳ שמואל די מודינא) רב גדול ומובהק ופסקן גדול וכמו שנראה מספריו על ארבעה טורים אשר הדפיסם בנו ר׳ משה מודינא, ועוד חבר ס׳ קטן, כולל ל׳ דרושים נקרא ס׳ בן שמואל, אשר הדפיסו נכדו בן בנו ר׳ שמעיה די מודינא, והרשד״ם היה תלמיד של ר׳ יוסף טיטאצק ושל מהר״ל בן חביב והגיע עד שנת פ״ד לימי חייו, ומחביריו היה הרב מהרי״א דהיינו ר׳ יצחק אדרבי, שחבר ס׳ דברי ריבות בשו״ת וס׳ דברי שלום, ור׳ מרדכי מטולון רב מובהק וכולל בכל מיני חכמות כמו שכתב בתשובת רשד״ם חלק ח״מ סי׳ מ׳. ולר׳ מרדכי היה אח חכם גדול, ושמו ר׳ שלמה מטולון, ולר׳ שלמה היו שני בנים חכמים, אשר מתו בחייו האחד ר׳ יעקב מטולון, חבר ס׳ שארית יעקב, דרשות, וס׳ תולדות יעקב.

וגם מחביריו של מהרשד״ם היה הרב ר׳ משה אלמושנינו, חכם גדול ועצום וכולל בכל החכמות וחבר כמה ספרים והם: ידי משה פי׳ על ה׳ מגלות, ותפלה למשה ומאמץ כח ושאר ספרים ועוד חבר ס׳ בחכמת התכונה והוא בכ״י וכתב גם פסקים רבים וקצת נדפסו בתוך ספרי אחרונים. ומחבריו היה ג״כ הרב העצום ר׳ בנימין הלוי אשכנזי.

גם בדור ההוא היה ר׳ יוסף פירמונט, והיה פסקן גדול. הגדול שבתלמידיו היה הרב מהרש״ך (ר׳ שלמה כהן) אשר חבר ג׳ ספרים בשו״ת והיו לו ב׳ בנים חכמים ר׳ חיים ור׳ אברהם.

ובזמן ההוא היה ר׳ שלמה לבית הלוי בן הרב ר׳ יצחק וחבר ס׳ חשק שלמה על ישעיה וס׳ דברי שלמה, דרושים, וס׳ לב אבות וס׳ שו״ת וסוגיות מהתלמוד.

גם בזמן ההוא היה ר׳ יוסף בן יחייא בן הרב ר׳ דוד בן יחייא שכתב פירוש על חמש מגלות וכתובים וחבר ס׳ תורה אור, ודרך חיים, ונר מצוה שנדפסו בפאדוא ונפטר בן מ״ה שנה שנת רצ״ט, וי׳ שנים אחרי פטירתו נשלחו עצמותיו לצפת ונקברו על ידי הגאון ר׳ יוסף קארו, והרב ר׳ גדליה בן יחייא שחבר ס׳ שלשלת הקבלה הוא בנו של זה הרב ר׳ יוסף בן יחייא וכתב בעל שלשלת שחבר כ״א ספרים. גם בזמן ההוא היה בשלוניקי ר׳ דוד בן שושן, רב כולל כל החכמות. ואלה שמות איזה מהרבנים בזמן הרשד״ם: ר׳ גדליה בן חיון, ר׳ יוסף פארדו והוא אביו של ר׳ יצחק פארדו, ר׳ אברהם פארדו, ר׳ שמואל ששון, ר׳ שלמה בן חסין, הרב אלמושנינו, הרב אביי, ר׳ חיים עובדיה אשר כתב פסקים וב׳ פסקים קטנים באר מים

חיים ומקור מים חיים, ר' משה אלבילרא, ר' שם טוב עטיאש, ר' יוסף די שינוביא והוא זקנו של הרב ר' שלמה אלגאזי אבי אמו, וחבר ס' דובב שפתי ישנים, ר' שמואל יפה אשכנזי אשר חבר ס' יפה מראה על כל אגדות בתלמוד ירושלמי וס' יפה תואר פי' על מדרש רבה וחמש מגלות, ועד עתה לא נדפסו ממנו כי אם ס' שמות וס' ויקרא. וגם חבר ס' יפה עינים דרושים ועוד ס' שו"ת הנקרא בית דין יפה. עוד היה בזמן ההוא ר' יהושע שונשין, ר' יצחק בן אלרויו שחבר ס' תנחומת אל דרושים על התורה, עוד היה אז ר' יוסף בן עזרא בע"מ ס' עצמות יוסף, ר' אברהם מוטאל, ר' שמואל חיים בע"ס בני שמואל, ר' משה מעיר טיריא חכם גדול ורופא מובהק ופייטן גדול, ר' אברהם בונדיאה, ר' שלמה נאבישון מרבני מצרים, ר' מנחם רוסו, ר' שלמה בר מתתיה, ר' שמואל יהודה בן מהר"ם מפאדוא, ר' משה גאלאנטי, ר' יצחק קריאון.

גם היה בדור ההוא באשכנז רב ר' שלמה לוריא אשכנזי רש"ל בן הרב ר' יחיאל אשכנזי שחבר ס' חכמת שלמה הגהות על י"ט מסכתות, וחבר עוד ס' תשובות ים של שלמה וס' עט־ת שלמה דהיינו פי' על ס' שערי דורא, גם פי' על סמ"ג. ובזמן ההוא היה ג"כ הרב ר' משה איסרלש מקראקא, בעל המפה, וחבר ס' גדול דרכי משה שלא נדפס, וחבר עוד ס' שו"ת והיה שואל ומשיב לרב ב"י כתלמיד לרבו (כדמוכח בתשו' רמ"א סי' מ"ז ומ"ח) וגם עם מהר"ם פאדוא ועם מהרש"ל.

גם בדור ההוא היה הרב ר' עמנואל בר יקותיאל מאיטאליא והיה מדקדק גדול ומקובל וחסיד וחבר ס' לוית חן בחכמת הדקדוק והדפיס מכספו ס' הזוהר, תקוני הזוהר מלאכות האלקות והניהם. ובזמנו היו הרבנים מהרי"ל, מהרד"ס, ומהרש"ך, מה"ר אברהם יצחקי. בעת ההיא היה שריפת התלמוד בארץ אדום (רומי) והיה בעת ההיא ר' יהודה לירמה שחבר ס' לחם יהודה על אבות בשנת שי"ד לפ"ק וסימ' היה: המר שד"י לי מאד. גם בזמן ההוא היה בשלוניקי ר' אברהם קונביריאל דרשן וחכם גדול והוא נכדו של הקדוש ר' אברהם קונביריאל שנשרף על קה"ש בארגוניא יחד עם ר' שמעון אלמושנינו. וקרוב לזמן הרבנים האלה וסמוכים אליהם היה בצפת הרב הקדוש המקובל ר' יצחק לוריא אשכנזי ז"ל, ומהר"ם קורדיוויירא היה תלמיד חבר ממנו אבל בחכמות התלמוד היה תלמיד של מהרדב"ז וי"א של הרב בצלאל אשכנזי ונראה שהר' בצלאל היה חבירו. וגדולי תלמידיו היו מהרח"ו (ר' חיים וויטאל) בן החכם מה"ר יוסף וויטאל סופר תפילין (עיין תשובת רמ"ע ל"ח). גם מגדולי תלמידיו היו הרב ר' ישראל סרוק כדמוכח בהקדמת ס' באר שבע הוא חלק א' של הס' יער הלבנון כ"י של יש"ר מקאנדיא, וגם ר' יוסף ן' טבול אביו של הגביר השר ר' יעקב ן'

טבול שנהרג במצרים. וגם מתלמידיו היו ר׳ יהודא משען, חכם מקובל ועשיר מופלג, ר׳ מסעוד אזולאי ור׳ אברהם הלוי והרב ר׳ משה נגארה אביו של ר׳ ישראל נגארה בעל זמירות ישראל, הרב ר׳ יצחק ארחה בן אביו של ר׳ אליעזר ארחה, ר׳ משה יונה, ור׳ יוסף תבון.

ר׳ יצחק הכהן ור׳ משה הכהן ור׳ משה נגרין שעשה ס׳ ראש אשמורת ופירוש ס׳ הוראה של רבינו יונה ז״ל ונזכר בתשובת מהר״ב מבי״ט חלק א׳ סימן פ״ג והיו עוד רבנים אחרים ובעלי סודות ונפטר הר״י ז״ל בן ל״ח שנים במגפה בשנת ה״א של״ג ליצירה ונתנו הזקנים סימן עליו ה״ל עליו חובת הביעור. גם מתלמידי מהר״ם קורדיווירא היה החסיד והקדוש ר׳ אליהו די ווידאש שחבר ס׳ ראשית חכמה והוא נקבר בחברון אצל הרב ר׳ יששכר נפתלי כהן אשכנזי בעל מתנות כהונה. ועוד מתלמידי הרמ״ג היו הרב ר׳ אברהם מגלאנטי בן ר׳ מרדכי גלאנטי שחבר ס׳ קול בוכים ונדפס ע״י מנחם עזריה מפאנו ור׳ יצחק גרשון בשנת ה״א שמ״ט. עוד מתלמידי הרמ״ג היה ר׳ משה רומי חכם גדול סופר תפילין בקדושה. ועוד בדור ההוא ר׳ יהודה גדליה בר משה גדליה שעשה הגהות על מדרש רבה ונדפסו בשנת שג״ד.

גם בדור ההוא היה במצרים הרב ר׳ בצלאל אשכנזי רב גדול ומובהק בפלפול התלמוד, תלמיד רדב״ז ותלמיד ר׳ ישראל די קוריאל, ככתוב בתשובות ר׳ בצלאל אשכנזי סי׳ א׳ וחבר עוד שיטות על התלמוד, והרבנים המובאים בתוך תשובות ר׳ בצלאל הם: ר׳ חיים באם מרודוס, הרשד״ם, ר׳ אברהם סאגים, ר׳ אברהם מונשין, ר׳ חיים עזוז נחמני, ר׳ משה אלשיך, ר׳ שמעון אשכנזי ונראה שהוא ר׳ שמעון קאסטילאן. ובזמן ההוא היה מהריק״ש (ר׳ יעקב קאסטרו) שעשה חידושי הגהות על שלחן ערוך ע״ד הרמ״א ונקרא ערך לחם וכתב ג״כ שו״ת בשם אהלי יעקב ונ״כ הלך לצפת על קברי הצדיקים ונתאכסן בבית ר׳ יעקב קארו והוא עשה לו כבוד גדול ונפטר שם. גם ר׳ אברהם מונשין כתב פסקי׳ רבי׳ ושיטות הדרושים, גם היה סופר מהיר וכתב כמה ספרי תורות והלך אח״כ ממצרים לקונסטנטינא ונפטר שם.

בזמן ההוא היה בצרפת הרב ר׳ משה אלשיך תלמיד מובהק של הב״י, והיה רב מובהק ודרשן גדול ועשה דרושים ופירושים על כל התנ״ך והיה גם פסקן גדול וחבר שו״ת ונזכרו בתשובותיו ר׳ אברהם בן יעיש ר׳ אלישע גאליקו, ר׳ משה די קוריאל, ר׳ משה גאלאנטי, ר׳ יוסף פיזא, ר׳ יוסף פירמונט, ור׳ דוד וויטאל, ר׳ שמואל די מורינא. ובזמן ההוא היה בעיר חלב ר׳ שמואל לאניידא חכם גדול ודרשן, חבר ג׳ ספרים.

כלי חמדה על התורה, כלי יקר על נביאים ראשונים, וכלי פז על ישעיה. ובנו ר' אברהם לאניידא דיין בעיר חלב.

עוד היה אז בצרפת ר' משה גאלאנטי רב ומובהק ומקובל ופסקן והיה תלמיד מהר"י קארו והבר ספר שו"ת וכמה שיטות על התלמוד. ובימיו ר' שם טוב עטיאה, ר' יו"ט צהלון, ר' משה מטראני, ר' שלמה מנרבוני מחברון, אביו של ר' צמח מנרבוני אשר נפטר בירושלים, ומהר"ם גאלאנטי עם שלשת בניו חכמים גדולים ר' ידידיה, ר' אברהם מחבר ס' קול בוכים, ר' יונתן גאלאנטי.

ובדור ההוא היה ר' חייא רופא בע"מ ספר שו"ת מעשה חייא, ובימיו היה ר' יעקב קאסטרו, ר' סלימן אבו חנה מקובל גדול וחסיד וסופר גדול, ור' שמואל אוזידה שחבר ס' מדרש שמואל על מסכת אבות ולחם דמעה על מגילת איכה וספר אגרת שמואל על רות, זר' משה מכיר שחבר סדר היום על התפלות, גם ר' יעקב גוילי הכם גדול, שהיה מל ומלמד את בני הכפרים והיה מצוה את הנשים על מצותיהן. בזמן ההוא היה בדמשק ר' יעקב אבואלעפיא, רב מובהק ומוסמך ובן בתו של מהר"י בי רב, ובימיו היה המקובל ר' חיים ויטאל אשר חבר כמה ספרים בחכמת הקבלה והיה בתלמוד תלמיד של ר' משה אלשיך והי ע' שנים ונפטר ה"א ש"פ בדמשק בר"ח אייר, והי' אז בדמשק ר' אפרים פאנסירי זקן גדול, רופא ומקובל ונקבר בדמשק אצל ר חיים וויטאל. ומחבורה ההיא היה ר' חיים כהן תלמידו של ר' חיים ויטאל, חבר ספרים על חכמת הקבלה ועל ש"ע וכתב ס' דרושים על התורה בשם תורת חכם והלך לוויניציא והדפיסם ואח"כ הלך לליוורנו ונפטר שם. ובחבורה ההיא היה גם ר' יפת מצרי.

ובדור ההוא היה בקונסטנטינא הרב ראנ"ח (ר' אליהו ן' חיים) והבר ס' שו"ת הנקרא מים עמוקים וחבר עוד ס' דרושים על התורה ונקרא ס' תנא דבי אליהו, ובזמנו הרשד"ם, ר' שמואל יפה, ר' מנחם אנזוי אשר חבר דרושים על בראשית הנקרא גל של אגוזים, ר' משה משולם הלוי, ר' אליעזר בן הדריאל בן נחמיאש.

ובדור ההוא היה בגלילות איטאליה (הרמ"ע) ר' מנחם עזריה מפאנו ונקרא ר' מנחם עמנואל עשיר גדול תורה וגדולה במקום אחד וזקן גדול, והוא הדפיס ס' כסף משנה דב"י וחבר עוד ס' שו"ת מעט הכמות ורב האיכות וחבר גם ס' עשרה מאמרות, ובזמנו ר' ברוך עוזיאל, ר' יצחק פואה, מהר"ם פאדואה, ר' יצחק, ברכיה ור' עובדיה ספורנו ועוד חבר ס' עסים רמונים והוא קיצור נפלא מספר פרדס רמונים ותחלה חברוהו ר' שמואל גאליקו, ור' מרדכי דאטו, תלמידי מהר"ם קורדיווירא, ונדפס בטעיות ושבושים ור' מנחם עזריה תקנו מטעיות וסדרו אל נכון. והוא היה

תלמיד של ר׳ ישמעאל חנינא, והרב בן עזרא, ובזמנו היה ר׳ שבתי באר שחבר ס׳ תשובות באר עשק. ור׳ מנחם עזריה נפטר ה״א ש״פ.

בדור ההוא היה באיטליא ר׳ שמעון ארקוולטי המדקדק בעל ערוגת הבשם. הוא הגיה ס׳ פירוש התורה מהרב אברבנאל שנדפס בשנת של״ט ובזמנו היה ר׳ שמואל הכהן מארם צובה שחבר ספר נר מצוה (דרושים) וס׳ תורה אור, תוכחת מוסר, דרך חיים. גם בדור ההוא היה באשכנז הרב ר׳ מרדכי אשכנזי בעל הלבושים שהיה תלמיד של רמ״א והיה רב מובהק וכולל בחכמות ובתכונה ובקבלה וחבר כמה חיבורים והיה אז ג״כ בעל שו״ת של משאת בנימין שהיה תלמיד של מהרש״ל והרמ״א, וגם היה אז ר׳ יהושע פלק הכהן אשכנזי שחבר ס׳ מאירת עינים על חה״מ והוא הסמ״ע וספר בית ישראל, וס׳ דרישה ופרישה, והיה גם הוא תלמיד מהרש״ל והרמ״א.

בעת ההיא היה ג״כ בשלוניקי ר׳ אהרן שושן חתנו של ר׳ שלמה הלוי הזקן וחבר שו״ת תורת אמת ועוד ספרים אחרים. ובימיו היו ר׳ אהרן דיאני, ר׳ לוי קוזין, ר׳ יעקב רוביו, הרב מהרש״ך, ר׳ חנניא בן יקיר, ר׳ יהושע קנדיוטי. ר׳ אליהו גאלמידי, ר׳ דוד בן נחמיאש ור׳ אברהם בן נחמיאש ור׳ אהרן בן חסון בן ר׳ שלמה חברו של מהריב״ל. והרב ר׳ אהרן היה פסקן גדול ומפואר מאד וכתב פסקים רבים והרביץ תורה הרבה. וגם היה אז החכם העשיר ר׳ אליהו רוסאני.

גם בזמן ההוא היה בשלוניקי ר׳ אברהם די בוטון שחבר ס׳ לחם משנה על הרמב״ם ועוד חבר ס׳ שו״ת הנקרא לחם רב והיה תלמיד של מהרשד״ם (ולא האריך ימים), עיין בהקדמה דלחם משנה דר׳ יוסף די נוביש. ולו היו שלשה בנים חכמים גדולים ר׳ מאיר די בוטון, ר׳ יעקב די בוטון, ר׳ אהרן די בוטון. בימיו היו ר׳ חיים באסן, ר׳ בצלאל אשכנזי, ר׳ אברהם מונשון, ר׳ משה אלבילדא שחבר ס׳ דרושים הנקרא עולת תמיד והוא בן בנו של הרב הנזכר ר׳ משה אלבילדא, ר׳ יצחק בן יו״ט, ר׳ שלמה מבורך ור׳ אברהם בן בוטון הי׳ שואל שאלות ג״כ מהרב מבי״ט.

גם ר׳ יוסף בן עזרא שחבר ס׳ עצמות יוסף וחמת המלך היה תלמיד מהרשד״ם, וכן ר׳ אברהם בן עזוז בעמ״ח ס׳ לחם אבירים, היה תלמיד מהרשד״ם. וגם בזמן ההוא היה בשלוניקי ר׳ יוסף פארדו חכם גדול וחסיד. בניו: ר׳ יצחק פארדו ור׳ אברהם פארדו, והלך לאמשטרדם ונפטר שם. גם בזמן ההוא היה בשלוניקי ר׳ משה די מודינא בנו של מהרשד״ם שהיה חכם גדול ועשיר והדפיס מכספו ספרי אביו עין יעקב ומדרש רבה כדי לזכות הרבים. והיו לו שני בנים חכמים עשירים. השר ונביר החכם השלם ר׳ יהודא די מודינא ושם אחיו החכם השלם הרב ר׳ שמעיה די מודינא

והלך לוויניציא ונפטר שם בכבוד גדול. הוא כתב הקדמה לס׳ בן שמואל מזקנו הרשד״ם.

בזמן ההוא היה בוויניציא חכם גדול ר׳ יצחק גרשון מגיה כל הספרים הנדפסים בוויניציא והיה מעיר צפת, ובעת ההיא היה נ״כ ר׳ נפתלי הלוי אשכנזי בע״מ ס׳ אמרי שפר ור׳ אליעזר אזכרי שחבר ס׳ חרדים.

גם בזמן ההוא היה הרב בעל באר שבע, תלמיד בעל הלבושים ור׳ ליב סארוואל ור׳ משה גאלאנטי, ור׳ חייא הרופא ור׳ חיים אבן חיים, רבו של ר׳ עזריה פינו.

גם בזמן ההוא היה ר׳ מלכיאל אשכנזי מחברון וכתב ספרים רבים ולא נדפסו והביאם של״ה בספרו. ובשנת ש״ט נדפס ס׳ דבק טוב פירוש על רש״י מר׳ שמעון הלוי אשנבורג והלך אח״כ לירושלים תוב״ב.

גם בזמן ההוא דהיינו בזמן ר׳ מנחם עזריה מפאנו היה ר׳ עובדיה ספורנו ועשה פירוש על התורה והר״י יוסף סאמינא שכתב ס׳ דרך ימין וס מקראי קדש, פורת יוסף על הריטב״א והר״ן, ור׳ שמואל פלורנטין רב מובהק, ור׳ שלמה הודאדא, רב מובהק ור״י ור׳ שמואל חאיון בן בתו של רשד״ם וחבר ס׳ על השן משפט הנקרא בני שמואל והוא היה תלמיד של הר׳ אברהם בוטון ובימיו היו ר׳ חיים פיזירו, ר׳ אברהם וויטאל, ור׳ בנימין אליאש, ר׳ משה עבאש.

ובזמן ההוא היה ר׳ יצחק הלוי ב״ר שלמה הלוי הזקן כולל בחכמות חסיד ודרשן. ור׳ יעקב רוביו הנ״ל היה רב גדול וחסיד וחי יותר מצ׳ שנה, ור׳ לוי קוזין חבר ס׳ עלית קיר קטנה דרשות על התורה ב׳ הלקים. בזמן ההוא היה ר׳ טוביה הלוי שחבר ס׳ חן טוב על התורה.

ובירושלים היה בעת ההיא הרב המפואר הרב ר׳ מנחם די לונזאנו שחבר ס׳ שתי ידות והיה רב מובהק מאד, וחסיד ומקובל וכולל בכל החכמות ומדקדק ומשורר וכשהלך מהרשד״ם לקונסטנטינא אז נמצא רב מנחם הנ״ל שם ולמד עמו איזה שנים והיה קורא אותו מורי ורבי. וחבר עוד שלשה ספרים, ס׳ אור תורה, דרך חיים, וס׳ עבודת המקדש ועוד ספרים אחרים. והיו בעת ההיא ר׳ יחיאל באסן ור׳ משה נגארה. גם בזמן ההוא היה בשלוניקי ר׳ אברהם אספניא, חכם גדול וזקן ומופלג ונפטר שצ״א. בזמן ההוא היה בשלוניקי הרב מו״ה חיים שבתי תלמיד של ר׳ אהרן שושן וחביריו היו ר׳ יצחק הלוי, ור׳ שמואל האיון וכדומה, ור׳ יצחק בארקי ואביו ר׳ אליהו בארקי, ור׳ אהרן קופינו. ועוד מתלמידיו היו ר׳ אליהו נוארטיר חכם גדול ור׳ יצחק רוסו ואחיו ר׳ יעקב רוסו. והרבנים המובאים בספרו הם: מהרי״ט (ר׳ יוסף טראני) ר׳ מאיר די בוטון, ר׳ אברהם מלמד, ר׳ מצליח מגאגו, ר׳ דניאל פרנספאל, ר׳

אברהם מוטאל, ר' אשטרוגו בן סאנני, ר' יוסף גאליינו, ועוד מחביריו של מהרח"ש: ר' אשר ן' ארדוט, רב גדול בכל החכמות מק"ק אראגון, והיה לו בן חכם גדול ועשיר; ר' אברהם כהן, ר' ברוך אנגיל, ר' שניאור אבארבנאל, ועוד מחביריו ר' מרדכי קלעי ואחיו ר' ברוך קלעי שחבר ס' מקור ברוך שו"ת, ור' מרדכי הנ"ל היה חבר לבעל לחם משנה וספריו הרבים נשרפו בשלוניקי בשריפה בשנת שפ"ה בליל ת"ב. ומגדולי תלמידיו היו הרב הגדול ר' דניאל אסטרומסה ור' יהודה בן בנשת ור' יוסף פרץ שהיה מרביץ תורה בעיר לארזו, ר' יוסף צרפתי, ור' ידידיה בן בנו של הרב ב"י, ר' שמואל עוזיאל, ר' אברהם חנניא, ר' משה טיטאצק, ר' משה ביזיש ור' יוסף ביזיש ממשפחת בדרשי ור' חיים ראמאנו וכדומה. ור' אברהם מוטאל הנ"ל כתב ס' תורת נזיר על דיני נזירות ועוד כתב פסקים ודרושים רבים, ומגדולי תלמידיו היו ר' אהרן לפפא, שחבר ס' שו"ת בני אהרן, ופירוש על רבינו ירוחם, והיו עוד שם מתלמידיו ר' בנימין מלמד חכם גדול וכן ר' יצחק הלוי אלקבץ, ור' ישראל נחמיאש, ר' לוי פשריאל חכם גדול, ובכלל הרבנים ההם היה ר' יצחק פארדו שהיה יושב כל ימיו בתענית ודרשן גדול.

גם בכלל הרבנים היה ר' שבתי יונה, רב מובהק וחבר ס' שאלה ומורה, ופירוש על רבינו ירוחם הנקרא מגיד לאדם ומגיד מישרים ותלמיד של ר' אהרן בוטון ושל ר' אברהם ששון.

בזמן ההוא היה ר' משה אמראג'י חכם עשיר זקן ורופא שהיה מחזיק את ר' שבתי יונה כדי שיעסוק בתורה ובנו של ר' שבתי יונה היה החכם השלם ר' דוד יונה. ובין הרבנים ההם היה ר' יוסף אישקופה חברו של מהרח"ש ור' עזריה יהושע אשכנזי. ור' יוסף הנ"ל חבר ס' ראש יוסף ב' חלקים על א"ח וח"מ וחי קרוב למאה שנים. בזמן ההוא היה עוד ר' שלמה הלוי בן ר' יצחק הלוי רב מובהק פסקן ודרשן, כולל בחכמות ומקובל וחסיד ור"י מתלמידי מהרח"ש, ומגדולי תלמידיו היה ר' שמואל פלורנטין, ועוד מתלמידיו היו ר' יהודה גירוסי בן ר' דוד גירוסי, ור' יוסף צרפתי. ור' שלמה הלוי נפטר בשנת שצ"ה והיה לו אח חכם גדול ופייטן ר' ניסים הלוי.

בזמן ההוא היה בגליל מוריא ר' מאיר מלמד בן ר' שם טוב מלמד שחבר ס' כתר שם טוב וחבר ג' חלקים בשו"ת ושנים מהם נדפסו, והיה עוד בזמן ההוא ר' יעקב הלוי שחבר ס' שו"ת. ובימיו היו ר' שמואל חיון, ר' חיים בן מהר"ם אלשיך, ר' יהודה דלמידיגו מקנדיא, ר' אליהו חן מקאנדריא.

ובזמן ההוא היה בויניציאה ר׳ עזריה פינו שחבר ס׳ גדולי תרומה פירוש על ס׳ בעלי תרומות וגם ס׳ בינה לעתים, דרושים. ובזמן ההוא היה ברומי ר׳ יצחק קורקוס.

גם בזמן ההוא היה הרב ר׳ אהרן בן חיים שבא מארץ מערב למצרים ונפטר שם והוא חבר ס׳ קרבן אהרן פי׳ על ספרא וספרי, וחדות אהרן פי׳ על הברייתות דר׳ ישמעאל וס׳ לב אהרן פי׳ על יהושע ושופטים, והיה פסקן גדול והיו לו שני בנים חכמים גדולים ר׳ דוד חיים ור׳ אברהם חיים והאחרון הלך לחברון. ובזמן ההוא היה החכם השלם ר׳ דוד קונפורטי תלמיד של ר׳ שאלתיאל חפץ שהיה כולל בחכמות בקבלה בתכונה ובפילוסופיה, וגם היה משורר גדול; ומגדולי חבריו של ר׳ שאלתיאל היה ר׳ ישראל אבא שהיה כולל בכל החכמות זולת עיון התלמוד. ועוד מחבריו היה ר׳ יוסף חנדלי אביו של ר׳ יהושע חנדלי שהלך לצפת.

ובזמן ההוא היה באשכנז הרב ר׳ מאיר לובלין רב מובהק וגדול בדורו וחבר ס׳ מאיר עיני הכמים הנקרא (מהר״ם לובלין) על י״ז מסכתות וס׳ מנהיר עיני חכמים שו״ת ועוד כתב ספרים אחרים. ובימיו היה ר׳ שמואל אליעזר אשכנזי הוא רשב״א שהבר ס׳ חדושי הלכות על כ״א מסכתות. ועוד חבר חדושי אגדות על כל אגדות שיש בתלמוד והיה חתנו של מהר״ם לובלין. גם בזמן ההוא היה הרב ר׳ ישעיה הלוי אשכנזי שחבר ס׳ שני לוחות הברית (של״ה הקדוש) וגם אביו ר׳ אברהם הלוי חבר ס׳ עמק ברכה וס׳ ברית אברהם, וגם בנו הרב ר׳ שבתי הלוי המכונה שעפטל חבר ס׳ קטן הנק׳ ווי עמודים. והרב בעל של״ה הלך מאשכנז לצפת ואח״כ לירושלים. בעת ההיא היה באשכנז ר׳ יו״ט הנקרא ליפמן וולרשטיין שחבר ס׳ פירוש על ו׳ סדרי משנה הנק׳ תוי״ט ופירוש על הרא״ש הנקרא מעדני מלך ולחם חמודות. גם בזמן ההוא היה הרב ר׳ יוסי מטראני בנו של הרב מבי״ט והיה תלמיד של ר׳ שלמה סאגים ולמד בצרפת ומשם הלך לקונסטנטינא בשנת שמ״ד ונפטר בשנת שצ״ט בן ע״א שנה וחבר ס׳ שו״ת שני חלקים וכמה שיטות על התלמוד וס׳ צפנת פענח, דרושים. בימיו היה מהר״ם גאלנטי, ובעל ס׳ חרדים, ר׳ שם טוב עטיאש ר׳ ברוך מויניציא שחבר ס׳ קהלת יעקב על קהלת, ר׳ יהודה בינא שחבר ס׳ דרושים הנקרא מלכי יהודה והיה חמיו של ר׳ שם טוב פילו; ובעת שהיה הרב מהרי״ט בצפת היה שם ר׳ משה בן בהור בעל סדר היום ור׳ שמואל אוזידא. ועוד היו בימיו של מהרי״ט ונזכרים בחלק ב׳ בתשובותיו ר׳ כלב, ר׳ זרחיה גוטא, ר׳ יצחק גרשון תלמידו של מהר״ם אלשיך, ר׳ אברהם אלגאזי, ר׳ שלמה קארו בן מהר״י קארו, ור׳ יהודה אספריאל, ר׳ יעקב רומאנו, ר׳ משה הלוי טרינקי שהדפיס ספר הכוונות למהרי״א. וגם

ר׳ יעקב צמח חכם ומקובל ורופא שבא מפורטוגאל ומשם לדמשק ועסק שם בחכמת הקבלה ומשם לירושלים; ומחבריו היו ר׳ מרדכי אשכנזי ור׳ נתן כהן חכמים מקובלים. ור׳ נתן שפירא אשכנזי שחבר קצת ספרים בחכמת הקבלה, ור׳ משה די מודינא ור׳ יצחק אספניא, חכם ורופא ור׳ צמח נרבוני. בזמן ההוא היה בחברון ר׳ אליעזר ארחא שכתב פי׳ על עין יעקב ופי׳ על מדרש רבה. וגם היה שם החכם ר׳ אברהם אזולאי שחבר ס׳ זוהר החמה פי׳ על זוהר בראשית. ועוד כתב ספרים אחרים על קבלה. והיו בעת ההיא בירושלים המקובל ר׳ יצחק גאון, ר׳ יעקב צמח, ר׳ זרחיה מכיר, ר׳ ניסים נתן, ר׳ שמואל גורמיזאנו, ר׳ חיים אבואלעפיא ור׳ אברהם אמינו, ר׳ אברהם גדליה, ר׳ יעקב חאגיז שעשה פירוש על המשנה הנקרא ס׳ עץ החיים, ועשה פירוש על ס׳ כריתות של ר׳ שמשון מקינון וקראו תחלת החכמה ועוד ספרים אחרים. עוד היה שם ר׳ יוסף מולכו חכם ובעיר עזה היה ר׳ ישראל נגארה המשורר שחבר ספר זמירות ישראל, מערכות ישראל, שארית ישראל וס׳ מקוה ישראל וספר פצעי אוהב פי׳ על איוב ואביו היה ר׳ משה נגארה שחבר ס׳ לקח טוב, ר׳ משה כהן [בשנת ת״ב למד בעל „קורא הדורות״ בישיבתו כמו שנה אחת]. בעת ההיא היו במצרים ר׳ אברהם טריקה, ר׳ מאיר חלפתא, ר׳ יצחק קאסטרו בנו של ר׳ יעקב קאסטרו ובן אחיו. וגם היו בעת ההיא ר׳ יוסף בירב השני ור׳ אברהם בן אלשקר. גם היה בזמן ההוא בעיר רווא ר׳ יוסף נאנסו חכם גדול ומשורר וחבר ס׳ פזמונים והוא היה רבו של ר׳ שלמה אלגאזי. ובעת ההיא היו בויניציאה ר׳ ליב סירואל אשכנזי רב מובהק ור׳ שמחה לוצאטו, ור׳ יהודה אריה די מודינא רב כולל והיה תלמיד של ר׳ שמואל אר־קוולטי בעל ערוגת הבשם, והיה שם ר׳ שמעיה די מודינא בן מהרשד״ם ואחיו של ר׳ יהודה די מודינא, וגם ר׳ עזריה פינו היה שם ועוד רבים מרבני איטליה אשר היו בזמן ר׳ אהרן בן חסן, ור׳ חזקיה פינצי מפירארה, ור׳ נתנאל טריבוט די מודינא, כל אלה נזכרים בספר משבית מלחמות ובס׳ מקוה ישראל וס׳ פלגי מים, ור׳ משה קורדוירא, ור׳ מלאכי. ובאדרינופול היה ר׳ יוסף צ־פתי שחבר ס׳ יד יוסף. ובשלוניקי היה ר׳ מנחם שלום ר״י מק״ק ליסאבון תלמיד של ר׳ שבתי יונה שחבר ס׳ שי למורה, ר׳ יעקב די בוטון בן ר׳ אברהם די בוטון בעל לחם משנה, ובכלל הרבנים האלה היה רבו מחבר של קורא הדורות, ר׳ דניאל אסטרוזו, תלמיד מובהק של הרב הקדוש ר׳ מרדכי קלעי, אשר היה ר״י בק״ק פורטוגאל ונפטר בשנת ת״ד. ובכלל הרבנים האלה היה ר׳ שמואל גאון, רב מובהק ומקובל, והיה תלמיד ר׳ יעקב הכהן, ותלמידו היה החכם הרב ר׳ יהודה ליאון ור׳ יצחק פאייש ור׳ חסדאי הכהן, גם ר׳ זרחיה גוטא הנ״ל שהיה

תלמיד של ר׳ יחיאל באסן ושל מהר״י טראני והלך מקונסטנטינא לירושלים ואח״כ לחברון ומשם למצרים והיה רב מובהק ומקובל גדול וחבר ס׳ גדול פירוש על ב״י, ובנו ר׳ נתן גוטא הלך לוויניציא להרפיס חלק אה״ע על ספרי אביו. וחברו היה ר׳ יהושע בן בנשתי שחבר ס׳ שדה יהושע על קצת מסכתות של ירושלמי מסדר זרעים. וחבר פירוש על כל הירושלמי וספר דרושים על התורה וקראו אזני יהושע. עוד מחבריו היה ר׳ חיים בנבשתי אחיו של ר׳ יהושע, ושני אחים אלו היו תלמידי מהר״י מטראני, ור׳ חיים חבר ס׳ כה״ג וספר שיורי כה״ג על ד׳ טורים וחבר עוד ס׳ גדול פי׳ על הסמ״ג וקרא שמו דיני דחייא ולא נדפס. גם בזמן ההוא היה באזמיר הרב המפואר ר׳ שלמה אלגאזי רב ומובהק ובקי בכל חדרי התלמוד וחבר כמו י׳ או ט״ו ספרים וכולם נדפסו בחייו וחבר עוד פי׳ על בעל העיטור וקרא שמו זקנת שלמה כ״י ורבו היה ר׳ יוסף נאנסי. גם באותם הימים היה בקונסטנטינא ר׳ משה בנבנשתי רב מובהק וחבר שו״ת. גם היו אז ר׳ יו״ט בן יקיר בן ר׳ חנניה יקיר חכם גדול ור׳ אליהו אביי. ור׳ כלב שמואל. ובזמן ההוא היו בעיר סופיא ר׳ אשטרוק בן שאננו, רב מובהק וגדול הדור ור׳ מאיר אנגיל שחבר ס׳ מנורת הברית פי׳ על המסורה והיה דרשן גדול. ובזמן הזה היה ר׳ שבתי אשכנזי שחבר ס׳ שפתי כהן על ש״ע ח״מ וי״ד בשנת ה״א ת״ו ליצירה.

בזמן ההוא היה בגליפולים ר׳ מאיר די בוטון בנו של בעל לחם משנה ולחם רב וחבר ס׳ שו״ת ושם היה ג״כ ר׳ שמעון בר חביב חכם גדול. ובזמן הזה היה בבילונראדו ר׳ יהודה לירמה אשר כתב פסקים רבים ונשרפו בשריפת עיר ונמצאו עוד ל׳ תשובות אשר נדפסו ע״י ר׳ יהודה הכהן בשם פליטת בת יהודה.

ובזמן ההוא היו בבילוגראדו ר׳ אשר זבולון מתלמידי ר׳ דוד קונפורטי ור׳ שמחה הכהן הנ״ל היה חכם גדול, וחבר ס׳ שמות הגטין. ובעיר קסטריא היה אז ר׳ משה מאייו. ובמגינסיאה היה ר׳ אהרן לפפא והרפיס ס׳ תשובות ונקרא בני אהרן. ובמצרים היו בעת ההיא ר׳ יעקב בירא בן ר׳ אהרן בירא ור׳ שמואל וויטאל בנו של המקובל ר׳ חיים וויטאל וחבר ספרים רבים וגם שו״ת והיה מקובל גדול, ור׳ יהודה כהן ור׳ יצחק בן אלחרב ור׳ דוד מודינא.

ובמצרים היו אז ר׳ יוסף בונפיל, ר׳ עובדיה המכונה תמים, ור׳ חיים בן חביב ור׳ משה יהודה עבאס, חכם גדול ופייטן וחבר פי׳ על מסכת כלה ומסכת סופרים ומסכת שמחות וקרא שמו כסא הכבוד. ובירושלים היו ר׳ פייבוש אשכנזי תלמיד מהר״ם לובלין ור׳ עובדיה הלוי, ור׳ חיים מבורך ור׳ עמנואל זונאנו ור׳ אברהם אוריגה.

גם בימים ההם היה ר׳ אהרן מפיסארו שחבר ספר **תולדות אהרן** מראה מקומות על התנ״ך. וס׳ תולדות יעקב שהוא מראה מקום על תלמוד ירושלמי הוא מר׳ יעקב ששפורטאס.

ובמדינת הולאנד היו אז ר׳ מנחם מנדיל, ור׳ יעקב הכהן, ור׳ שאול הלוי שחבר ס׳ גבעת שאול, דרושים, ור׳ משה ב״ר שלמה הלוי שכתב פירוש על ס׳ עשרה מאמרות בשם הואיל משה. ור׳ אברהם ב״ר יוסף שכתב פי׳ על מגלת תעניה, ובאמשטרדם היה ר׳ יעקב יהודה שחבר ס׳ תבנית היכל. ובשלוניקי ר׳ אברהם הכהן, בנו של מהרש״ך ור׳ ידידיה קארו בנו של ב״י ור׳ משה טיטאצק ור׳ אליעזר מנחם. ובין תלמידי של ר׳ דניאל אוסטרושה היו בהם ר׳ גרשון מוטאל, ר׳ יצחק די אלבו, ר׳ יצחק קביליירו, ר׳ יהודה זיבילו, ר׳ בנימין מודינא, ור׳ רפאל הכהן, ור׳ שבתי הבאנו שחבר ס׳ הסן ישועת מראה מקום מהפוסקים על כל הטורים, וגם ר׳ דוד הלוי החסיד, ור׳ דוד חיים.

כל אלה האחרונים היו חברים של בעל המחבר ס׳ קורא הדורות של ר׳ דוד אשכנזי זצ״ל מירושלים.

von dem gereiften Manne Poppelauer, der, obgleich beruflich kein Gelehrter von Fach, zu der bei uns leider immer seltener werdenden Klasse gelehrter בעלי בתים gehörte und als gebildeter, ja gelehrter Privatmann eine geachtete Stellung im Leben einnahm.

Willig unterzog ich mich der Mühe, welche die Herausgabe dieses Büchleins erheischte. Es galt das Andenken eines würdigen und verdienten Mannes der Nachwelt zu erhalten.

Berlin, im Mai 1900.

Dr. S. Bernfeld.

Gemeindeanstellung zu bleiben. Er gründete daher im Mai 1860 die M. Poppelauer'sche Buchhandlung, die im Laufe der Jahre zu beträchtlicher Bedeutung gelangt ist. Ausser vielen Ritualien und pädagogischen Schriften, verlegte M. Poppelauer Werke von Zunz, Steinschneider, Cassel, Lebrecht, Zomber, sowie Lieder u. synagogale Compositionen Lewandowski's. Als Sortimentsbuchhandlung und Antiquariat knüpfte die Firma in den entferntesten Ortschaften erfolgreiche Verbindung an. Poppelauer, der seinen wissenschaftlichen Neigungen treu geblieben ist, erfreute sich in Berlin des Umgangs ausgezeichneter Gelehrten, ausser den bereits genannten gehörten zu dem Kreise seiner Bekannten Männer wie Rabbiner Dr. M. Sachs, Rabb. Dr. Feilchenfeld, Rabb. E. Rosenstein, Dr. A. Berliner u. a. m.

Am 17. August 1880 ist Dr. M. Poppelauer in Karlsbad verschieden; die sterblichen Reste wurden nach Berlin überführt und auf dem alten Friedhof in der Schönhauser Allee unter grosser Theilnahme bestattet.

Unter seinem schriftlichen Nachlass, den mir Herr J. Sänger, ein Schwiegersohn des Verblichenen, zur Durchsicht gab, fand ich manches Interessante und Mittheilenswerthe, darunter sogar Aufzeichnungen von Zunz'schen Vorträgen, die einer eingehenden Durchsicht werth wären. Leider ist aber alles fragmentarisch geblieben, bis auf die gegenwärtige Schrift, bei der ich blos manche Flüchtigkeitsfehler zu korrigiren hatte. M. Poppelauer stand eben im praktischen Leben und konnte den Kindern seiner Muse nicht die nöthige Sorgfalt und Pflege angedeihen lassen. Es blieb somit bei der Herausgabe dieses Schriftchens, das als eine Jugendarbeit des Verfassers von seinem Fleiss und Eifer zeugt. Allerdings giebt es kein richtiges Bild

widmen, so erfüllte der Grossvater getreulich diesen Wunsch des Verstorbenen. Nach damaliger Sitte lernte Mose Poppelauer frühzeitig Bibel und Talmud. Später ward er Schüler des gefeierten Rabbi Salomo Eger, der damals Oberrabbiner in Kalisch war. Als dieser nachher nach Posen als Oberrabbiner berufen wurde, folgte ihm sein Schüler dahin und lernte bei ihm auch in Posen. Ein Schreiben, das R. Salomo Eger unserem Mose bei dessen Scheiden aus Posen mitgab, zeugt von der grossen Liebe und Achtung, die der gefeierte Rabbi für seinen jungen Schüler hegte.

Mose Poppelauer ging im Jahre 1843 nach Berlin, besuchte da das Friedrich-Werdersche Gymnasium und liess sich dann, als er das Zeugniss der Reife erhalten, auf der Berliner Universität immatriculiren (1848). Später ging er nach Leipzig, wo er (1848—52) Philosophie und orientalische Sprachen trieb. Auf Grund einer Dissertation über das apokryphische Buch Henoch wurde er in demselben Jahr in Halle zum Doctor der Philosophie promovirt, dann auch Mitglied der Deutsch-Morgenländischen Gesellschaft. In der Folge ging er nach Frankfurt a. M., wo er als Privatlehrer in vornehmen Familien wirkte, unter Anderen war er auch der Lehrer eines Sohnes des Rabb. S. R. Hirsch, des nachmals als tüchtiger Arzt rühmlich bekannt gewordenen Dr. Markus Hirsch.

In Frankfurt verkehrte der junge Doctor in den besten Kreisen; ausgezeichnete Gelehrte, wie Dr. J. M. Jost, Rabbi Bär Adler u. a., bezeugten ihm ihre Achtung, der zuerst genannte empfahl ihn als Rabbiner: „er würde die Zierde einer jeden Gemeinde sein.“ Auch R. Bär Adler, wie die bekannten Gelehrten Fürst, Rödiger, Fleischer u. a. m. empfahlen ihn aufs wärmste. Indessen zog es Poppelauer vor, unabhängig von jeder

Vorliegendes Schriftchen ist eine Jugendarbeit des Dr. M. Poppelauer, die er, als fleissiger Talmudjünger im Jahre 1843 angefertigt hat. Er bezweckte damit, in aller Kürze die Reihenfolge der jüdischen Traditionskette zu geben, von jeder Epoche die wichtigsten Träger der Tradition zu nennen. Dies Schriftchen hat den Vortheil, dass es dem Anfänger für solche Studien eine leicht übersehbare Darstellung bietet und so als Kompendium dienen kann. Immerhin verdient es, sieben und fünfzig Jahre nach seiner Niederschrift, als eine würdige Jubiläumsgabe der M. Poppelauer'schen Buchhandlung, die der würdige und gelehrte Autor heute vor Vierzig Jahren begründet hat, zu erscheinen.

Dr. M. Poppelauer war bei Lebenszeiten eine bekannte Erscheinung innerhalb der jüdischen Gelehrtenrepublik Berlins. Mit allen zeitgenössischen Gelehrten bekannt oder befreundet, pflegte sich mancher bei ihm in gelehrten Dingen zuweilen Rath holen. Von seinem Lebenslauf will ich hier nur einen kurzen Umriss geben. Mose Poppelauer wurde am 24. Januar 1824 in Kalisch in Polen geboren. Sein Vater Ludwig Poppelauer stammte aber aus Preussen. Die Mutter war eine geborene Brockmann. Kaum ein Jahr alt verlor Mose seinen Vater; er wurde von seinem Grossvater mütterlicherseits, Isak Abraham Brockmann, mit vieler Liebe und Sorgfalt erzogen. Da der Vater des Knaben stets den Wunsch gehegt hatte, seinen Sohn dem Talmudstudium zu

Druck von H. Itzkowski, Berlin, Gips-Str. 9.

# Die
# jüdische Tradition.

## Reihenfolge

der

## jüdischen Lehrer und Weisen

**vom Urbeginn der jüdischen Lehre bis 1650**
**der gew. Zeitrechnung,**

zusammengestellt

von

Dr. Moritz Poppelauer.

BERLIN.
M. Poppelauer.
1900.